

KUML
1991-92

KUML 1991-92

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag, Århus

Redaktion: Hans Jørgen Madsen og Birgit M. Rasmussen

Redaktionsudvalg:

Jens Henrik Bech, Thisted

Steen Hvass, Vejle

Stig Jensen, Ribe

Erik Johansen, Aalborg

Steen W. Andersen, Haderslev

Lay-out og omslag: Jørgen Mührmann-Lund

Grafisk tilrettelæggelse: Elsebet Morville

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Bembo 11/12

Papir: Stora G-Print 120 g

Copyright 1994 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288-575-0

ISSN 0454-6245

Indhold/Contents

<i>Flemming Kaul</i> : Ritualer med menneskeknogler i yngre stenalder	7
Neolithic Rituals involving Human Bones	50
<i>Anne Birgitte Sørensen</i> : Enkeltgrave fra Rødning-egnen	53
Single Graves near Rødning.....	70
<i>Bent Aaby, David Robinson og Anne Bloch Jørgensen</i> : En gård fra forromersk jernalder og det omgivende landskab.....	71
A Pre-Roman Iron Age Settlement at Børglumvej, Århus: Archaeology and Environment.....	101
<i>Orla Madsen</i> : Søndervang ved Bjerre En østjysk gravplads fra yngre germansk jernalder og vikingetid.....	105
Søndervang at Bjerre. A Cemetery from the Late Germanic and Viking periods in eastern Jutland	147
<i>Bjarne Lønborg</i> : Fremstillingen af vikingetidens skålformede fibler	151
The method of production of Viking Age tortoise brooches	163
<i>Annette Hoff og Jens Jeppesen</i> : Todderup	165
En udgravet torpbebyggelse og torperne historisk belyst Todderup. The Excavation of a “torp” and the place of torps in history	186
Jysk Arkæologisk Selskab 1991 og 1992	189

Søndervang ved Bjerre

En østjysk gravplads fra yngre germansk jernalder og vikingetid

Af ORLA MADSEN

I de fleste egne af Danmark er der en påfaldende mangel på gravfund fra yngre germansk jernalder og tidlig vikingetid. Et efterhånden meget stort antal overfladefund af metalsmykker viser, sammen med tidens store fundmængder på Bornholm og i vore nabolande, at fundmangelen næppe er reel, men snarere skyldes problemer med at erkende og fortolke det arkæologiske kildemateriale.

Gennem nye udgravninger er der imidlertid blevet påvist gravfund, som viser gravenes karakter, og det vil formentlig kunne bidrage til at øge fundmængden og dermed mulighederne for at få et mere repræsentativt billede af periodens anlægstyper. I det følgende skal en sådan gruppe præsenteres. Det drejer sig om en lille gruppe grave fra tidlig yngre germansk jernalder og tidlig vikingetid fundet ved Bjerre syd for Horsens. Nogle af gravene fremtræder som anlægstyper, der ikke tidligere har været erkendt som grave.

Gravpladsen

Medens terrænet nord for herredsbyen Bjerre er præget af store, markante bakkedrag, er området syd for byen noget fladere. I juni 1986 fik Horsens historiske Museum til opgave, at rekonoscere et naturgasledningsforløb mellem Horsens og Juelsminde. Gasledningen skulle forløbe netop i det flade terræn syd for Bjerre, og da vegetationen udelukkede enhver form for traditionel rekognoscering, valgtes det at foretage de fornødne prøvegravninger efter topografiske kriterier.

På gården Søndervangs marker fandtes en mindre let kuplet forhøjning på et relativt fladt, men ret udstrakt plateau. Ligheden med en overpløjet høj var påfaldende, og selvom en sådan ikke tidligere var registreret, blev der dog foretaget en prøvegravning. Dette var begyndelsen til udgravningerne, som herefter fortsatte i sommeren 1986, foråret og vinteren 1987 og efteråret 1988 (1).

Der blev ialt udgravet 34 mere eller mindre sikre gravanlæg fra tidlig yngre germansk jernalder og tidlig vikingetid (fig. 1). Desuden er der undersøgt fire gruber med keramik fra førromersk jernalder per. I, et stubmølleanlæg fra sen middelalder og en række ikke nærmere daterbare stolpehuller og nedgravninger. I foreliggende artikel vil kun gravene blive behandlet. Stubmøllen er publiceret andetsteds (2), og gruberne fra førromersk jernalder er så almindeligt forekommende anlæg, at de blot skal nævnes. De øvrige anlæg kan ikke dateres eller funktionsbestemmes.

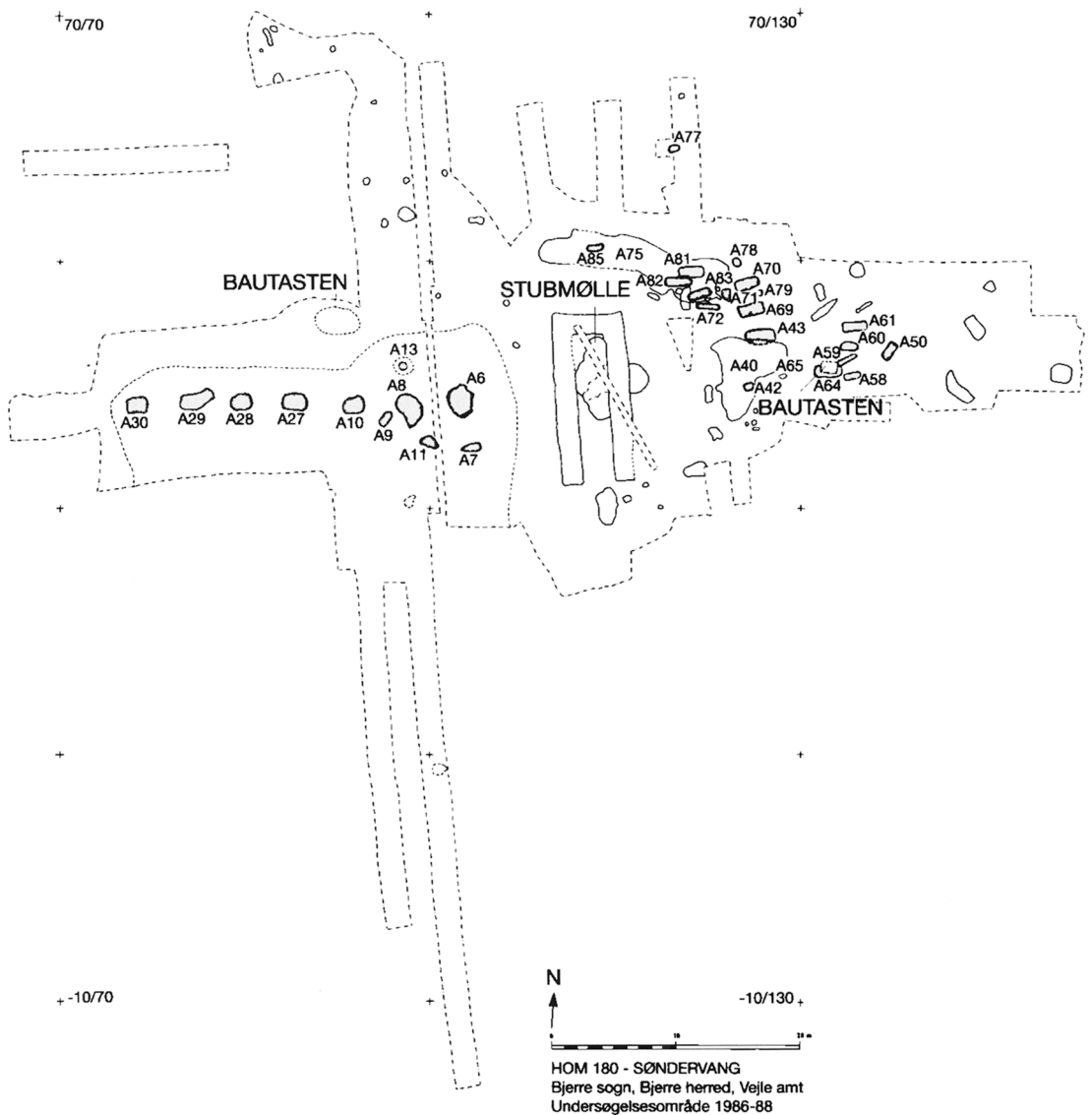

Fig. 1. Oversigtsplan af det i 1986-88 udgravede område.

General plan of the excavation, 1986-88.

Af fig. 1 fremgår, at gravene samler sig i to til tre adskilte grupper, som at dømme efter gravtyper og oldsager repræsenterer selvstændige små gravpladser. Gravene mod vest kan således dateres til tidlig yngre germansk jernalder, mens de østlige og nordøstlige grave dateres til vikingetid, sandsynligvis tidligt og midt i denne periode.

Gravene findes på den ovenfor omtalte forhøjnings let skrånende sider. På det højeste punkt ligger stubmølleanlægget med et yngre omgivende retvinklet anlæg. Det er uvist, om anlæggelsen af stubmøllen har forstyrret og evt. fjernet yderligere gravanlæg, men umiddelbart synes gravene dog at have undgået selve bakketoppen.

Gravene vest for stubmøllen lå alle i et op til 40 cm tykt muldblandet og højfyldslignende lerlag. Lagets nord, vest og østgrænse er på fig. 1 angivet med en stiplet linie, medens det mod syd var så udpløjet, at afgrænsningen ikke kunne påvises. Det muldblandede lerlag repræsenterer dels dyrkningslaget fra gravernes anlægstid, dels de nedre rester af et tilført jordlag, sandsynligvis fra en eller flere gravhøje. Da laget var fuldstændig strukturløst, var det ikke muligt at afgøre, om det stammede fra én stor samlet høj eller fra flere mindre høje. Det sidste er med gravernes præcise anlægsmåde (fig. 2) det sandsynligste, således at hver grav oprindeligt har været dækket af en lille høj.

Gravene øst for stubmøllen var dels dækket af to noget forstyrrede og uregelmæssige stenlægninger (A40 og A75), dels for de østlige graves vedkommende af et op mod 40 cm tykt leret muldlag. Dette lag var løsere og langt mere homogent end højfyldslaget mod vest, og det er derfor sandsynligt, at muldlaget kontinuerligt er nedpløjet fra bakkens top, hvor pløjelaget var meget tyndt.

Nedenfor beskrives samtlige sikre og usikre grave i katalogform (3). Gravpladsen er dog næppe total udgravet. Mod vest, syd og øst synes grænserne at være fundet, men et gravanlæg, A77, antyder, at gravpladsen fortsætter mod nord. Undersøgelserne vil derfor blive genoptaget i løbet af nogle år for at klarlægge dette forhold.

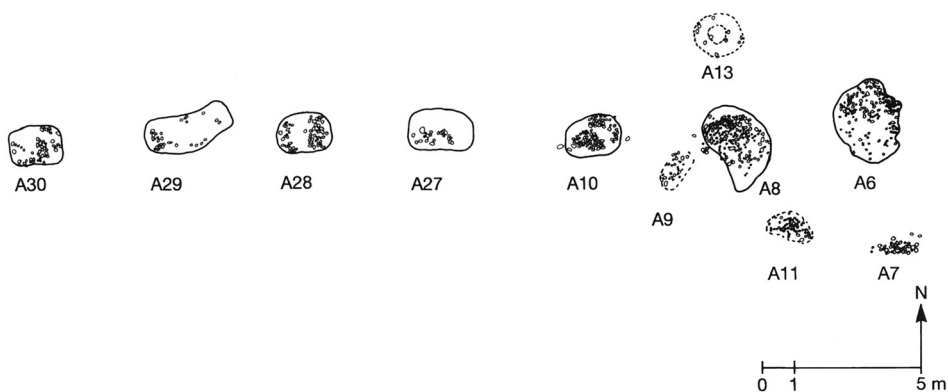

Fig. 2. Plan over den vestlige del af gravpladsen.

Plan of the western part of the cemetery.

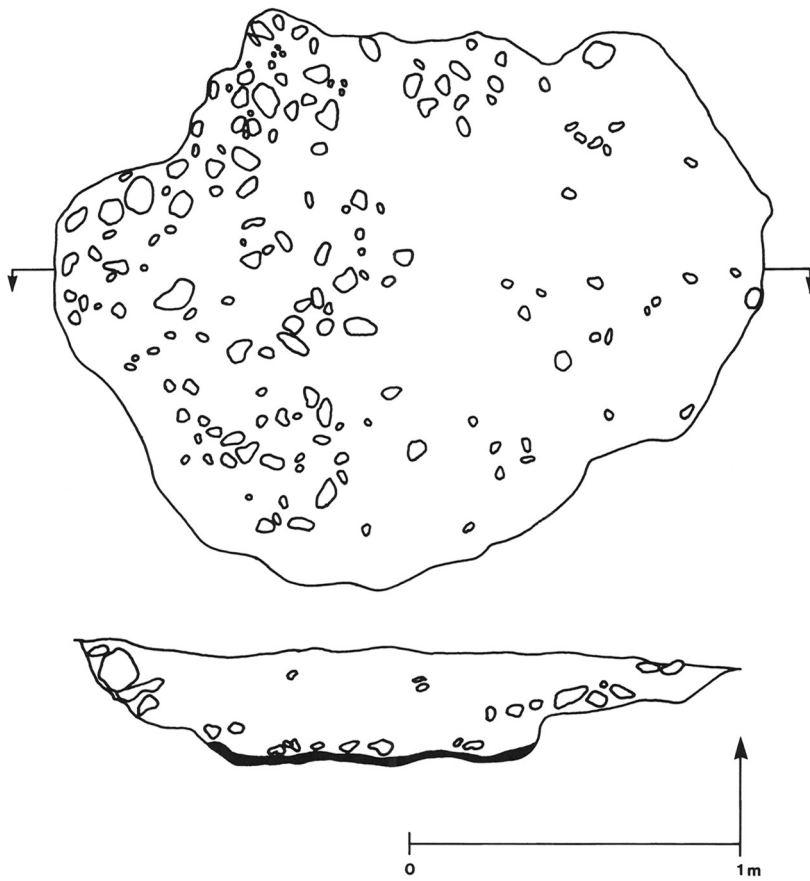

Fig. 3. Plan- og profiltegning og foto af profil i grav A6.

Plan and section of grave A6.

Katalog

Grav A6

Brandgrav med stenpakning og afbrændt gravbund

Grav A6 fremtrådte som et uregelmæssigt N-S orienteret 2,6 m langt og 2,1 m bredt fyldskifte med en del sten. Fyldjorden var lidt mørkere end den omgivende "højfyld" (fig. 3).

I tværsnit havde anlægget plan bund og indadskrånede sider med afsats i den sydlige side og tendens til afsats mod nord. Anlægget bestod af to klart adskilte lag: Øverst en 38 cm tyk næsten kompakt masse af næve- til hovedstore og mindre sten, iblandet gråbrun leret muld med spredte aske- og trækulsforekomster. Mange af stenene var enten sodsværtede eller ildskørnede. Under stempakningen var der et 2-5 cm tykt sort trækulslag. Herunder fandtes undergrunden, som de fleste steder var rødlig p.g.a. varmepåvirkning. Nedgravningen var i bunden regelmæssig oval, ca. 1,5x1,1 m stor, orienteret Ø-V.

Samtlige oldsager fandtes spredt i fylden mellem stenene i det øvre lag. Perlerne var dog især koncentreret i det nordøstlige og nordlige centrale område (fig. 4).

Oldsager: 31 glasflusperler (fig. 5) fordelt på 17 grønne, 6 rødbrune, 1 orange, 1 turkisblå og 6 polykrome perler. To ravperler. To små ubestemmelige jernfragmenter måske af en nål. Fem fragmenter af en oprindelig 12 cm lang jernkniv med smalt blad og lige ryg. Fragmenter af en jernnål. Et næsten helt lerkar (fig. 6). Ca. 400 større og mindre skår af 5-6 lerkar. To hvæsestensfragmenter. En del ildskørnet hvidbrændt flint, samt under 10 g brændt knogle, som dels kan stamme fra dyr, dels er ubestemmelige.

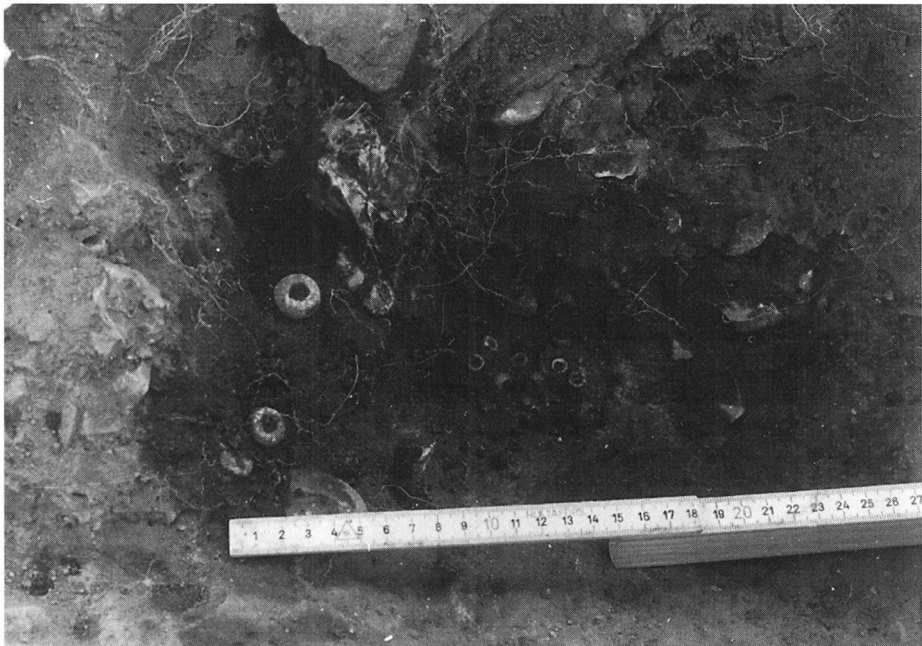

Fig. 4. Glasperler in situ i grav A6.

Glass beads *in situ* in grave A6.

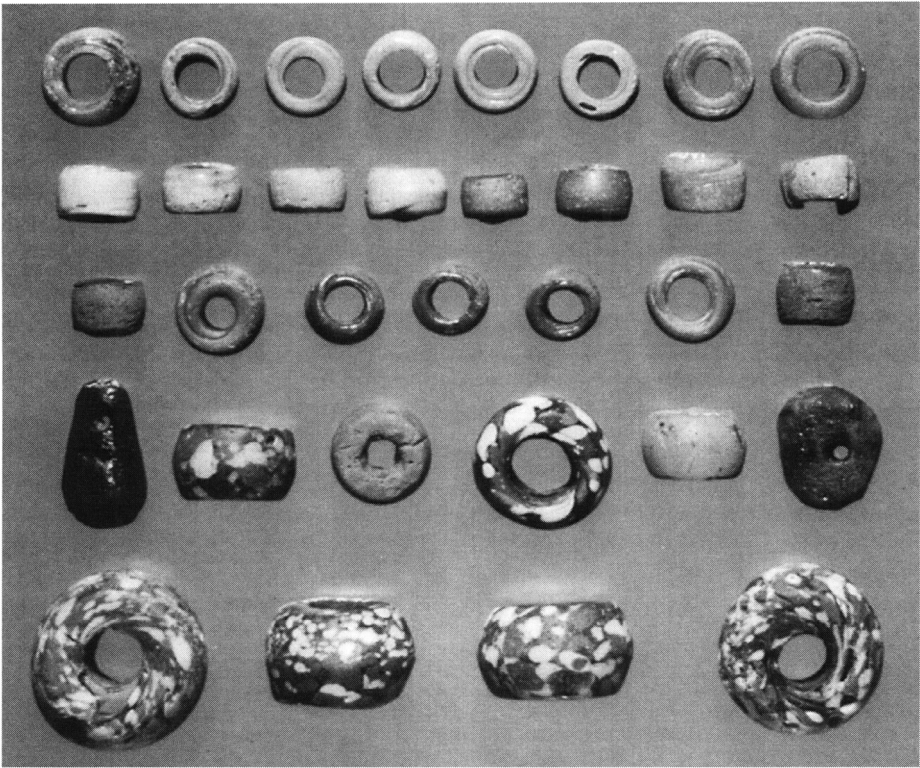

Fig. 5. Rav- og glasperler fra grav A6. Foto: Lennart Larsen 1987. Efter "Danmarks længste udgravning" 1987).

Beads of amber and glass from grave A6. After *Danmarks Længste Udgravning*, 1987.

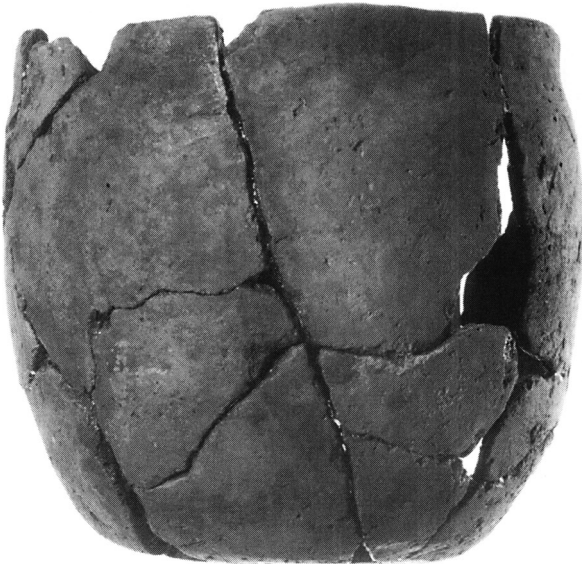
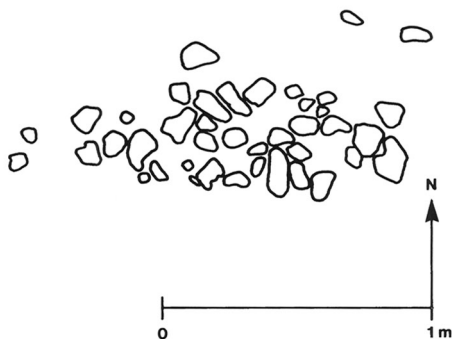

Fig. 6. Det næsten hele lerkar fra grav A6. Foto: Preben Dehlholm.
Nearly complete pot from grave A6.

Fig. 7. Grav A7 i fladen. Foto er optaget fra øst.

Grave A7 seen in plane. Photo from east.

Grav A7

Brandgrav i form af lille stenlægning

Stenlægning i ét lag dækkende et 1,5x0,5 m stort Ø-V liggende område. Under stenene fandtes oldsager samt brændte knogler og lidt trækul (fig. 7).

Oldsager: Fire små uornamenterede sideskår af mindre lerkar. To små brændte knoglefragmenter, muligvis fra en lårbensknogle af en ung person.

Grav A8

Brandgrav med stempakning og afbrændt gravbund

Graven fremtrådte som en nærmest dråbeformet 2,7x2 m stor N-S liggende, uregelmæssig stenlægning af hånd- til hovedstore sten. (fig. 8). Mellem stenene var askeblandet leret muld, lidt mørkere end den omgivende "højfyld". Anlæggets sydlige del var noget udpløjet i toppen og ud-

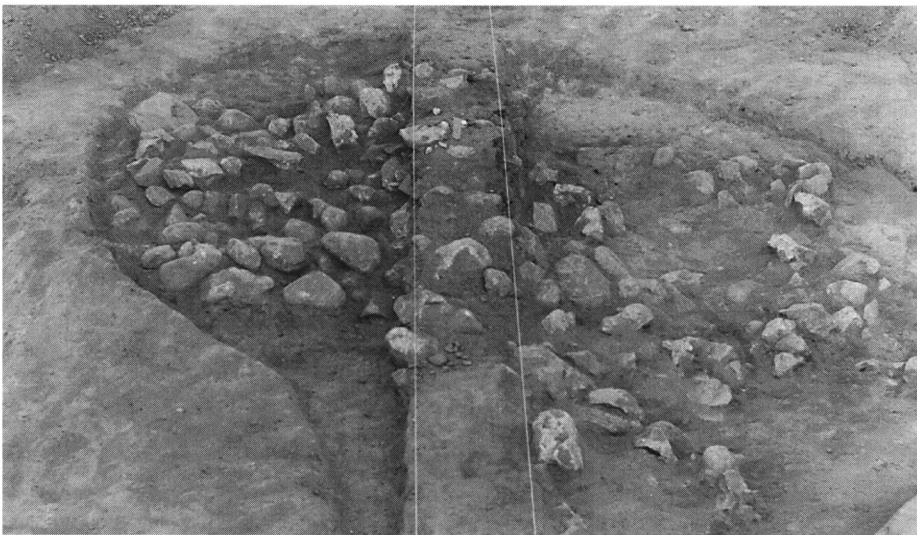
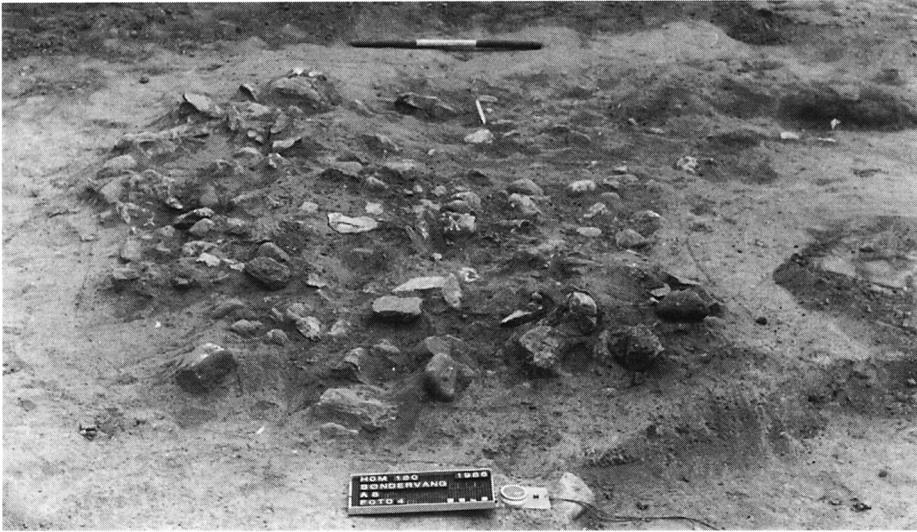

Fig. 8. Grav A8 i fladen set fra vest og grav A8 under udgravning fra syd.

Grave A8 in plane from west and partly excavated from south.

gravningen viste, at anlægget oprindeligt havde været mere regelmæssigt ovalt, orienteret NV-SØ, mindst 2 m langt og 1,6 m bredt.

I tværsnit havde graven lige til let konvekse sider og næsten plan bund. Anlægget bestod af to klart adskilte lag; øverst en ca. 30 cm tyk, næsten kompakt stempakning af næve- til hovedstore sten iblandet skærver, mindre sten og askeholdig muldblandet ler. Under stempakningen fandtes et askeholdigt 2-5 cm tykt trækulslag med mange større forkullede grenstykker, de fleste med længderetningen Ø-V. Herunder var undergrunden rødbrændt.

Oldsagerne og de brændte knogler fandtes spredt i stempakningen. Perlerne og fibulaen (X 52) var dog koncentreret i to klart adskilte grupper indenfor et ca. 1x0,5 m stort område i gravens centrale del (fig. 9).

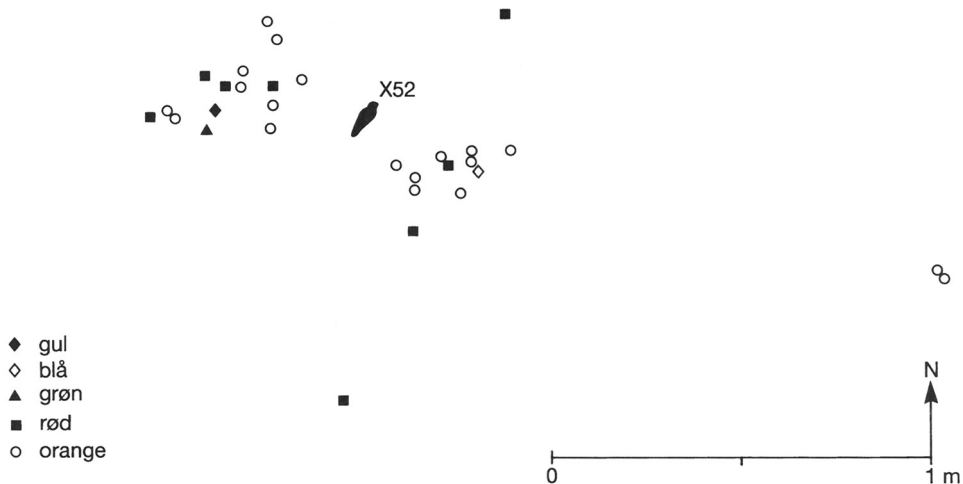

Fig. 9. Glasperlernes spredning efter farveforskelle i grav A8.
 Distribution of glass beads in grave A8 by colour.

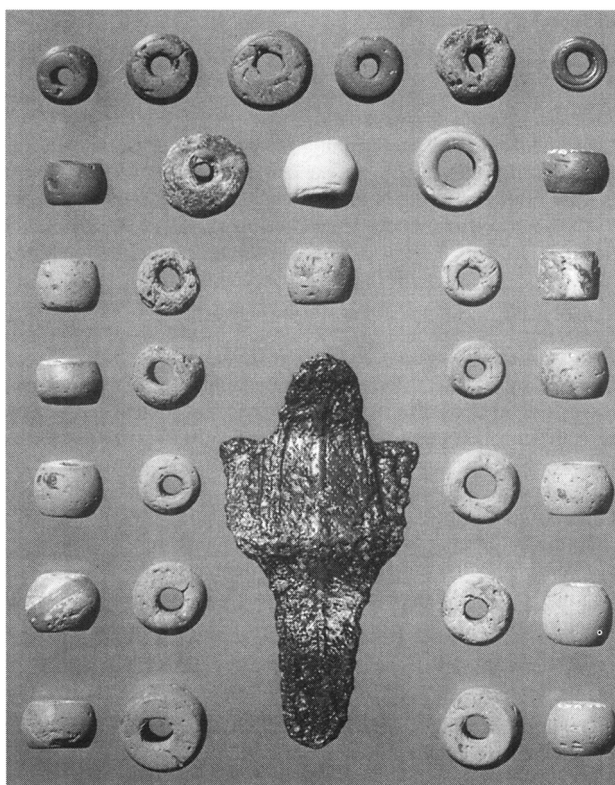

Fig. 10. Glasperler og bronzefibula fra grav A8. Foto: Lennart Larsen 1987. (Efter "Danmarks længste udgravning" 1987).

Glass beads and bronze fibula from grave A8. After *Danmarks Længste Udgravning*, 1987.

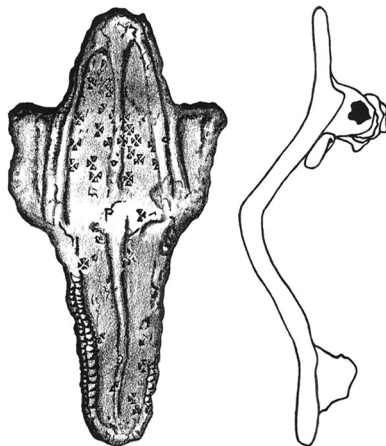

Fig. 11. Næbfibulaen fra grav A8. 1:1.

Beaked fibula from grave A8. 1:1.

Oldsager: 32 glasflusperler (fig. 10) fordelt på 21 orange, otte rødbrune, en grøn, en gul og en blå. En 5,8 cm lang næbfibula af bronze med nålekonstruktion af jern (fig. 11). En 2 cm lang, 1 mm tyk, snoet jerntråd. Et 6 cm langt fragment af en jernkniv. 12 skår af mindre lerkar med fortyndet indadbojet rand. Et flintafslag. Et stykke kridt og ganske få gram brændte knogler, som formentlig er humane.

Grav A9

Brandgrav i form af lille stenlægning

Usammenhængende stenlægning bestående af et lag nævestore og lidt større sten. Anlagt uden nedgravning. Stenlægningen var orienteret NØ-SV ca. 1,4 m lang og 0,7 m bred. Oldsagerne fandtes under og imellem stenene.

Oldsager: Ni letbrændte lerstykker, måske af ovnkappe eller lignende. Tre meget små stykker keramik. Et stort flintafslag. Otte små brændte ubestemmelige knogler.

Grav A10

Brandgrav med stempakning og afbrændt gravbund

I fladen oval Ø-V orienteret 1,8 m lang og 1,4 m bred usammenhængende stenlægning af nævestore og lidt større sten (fig. 12). Mellem stenene var der askeblandet leret muld, lidt mørkere end den omgivende "højfyld". I tværsnit havde anlægget indadskrånede sider og lige bund. Det bestod af to lag: Øverst en ca. 25 cm tyk pakning af nævestore og lidt større brændte og ubrændte sten og skærver, mellem hvilke der fandtes gråbrun leret muld med få stykker trækul. Under stenlægningen var der store mængder trækul, og herunder var undergrunden pletvis rødbrændt. Samtlige oldsager fandtes i stempakningen.

Oldsager: To 0,5 cm lange jernfragmenter, muligvis af nål. 12 lerkarskår heraf et randskår. To fragmenter af slibe/hvæssesten. Fire små brændte knogler alle ubestemmelige.

Grav A11

Brandgrav i form af lille stenlægning

1,5x0,8 m stor tilnærmelsesvis Ø-V orienteret stenlægning af et til to lag nævestore sten (fig. 13). Under stenene fandtes oldsagerne.

Oldsager: Et uornamenteret sideskår. Et groft flintafslag.

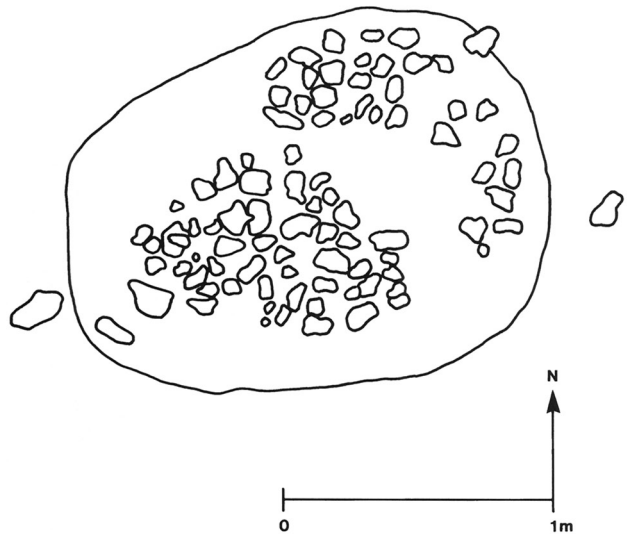

Fig. 12. Grav A10 i fladen. Plantegning og foto set fra vest.

Grave A10. Plan and photograph from the west.

Fig. 13. Grav A11 i fladen set fra vest.

Grave 11 from the west.

Grav A13

Benhob

Anlægget tegnede sig som et cirkulært fyldskifte med en diameter på ca. 1,5 m. Graven bestod af en nedgravning med let muldblandet ler og centralt i denne, et 0,6 m i diameter stort område med aske, trækul, og brændte knogler. Grænserne mellem nedgravningen og det indre område med brandgravsresterne var så skarp, at det må formodes, at knoglerne oprindeligt må have været indpakket i en form for emballage. Der var dog ingen spor af en sådan. Anlægget var 0,2 m dybt.

Oldsager: Stærkt fragmenterede brændte knogler, sandsynligvis af en voksen kvinde.

Fig. 14. Stenpakning i grav A27 under udgravning set fra syd.
Stone packing in grave A27 during excavation. Seen from south.

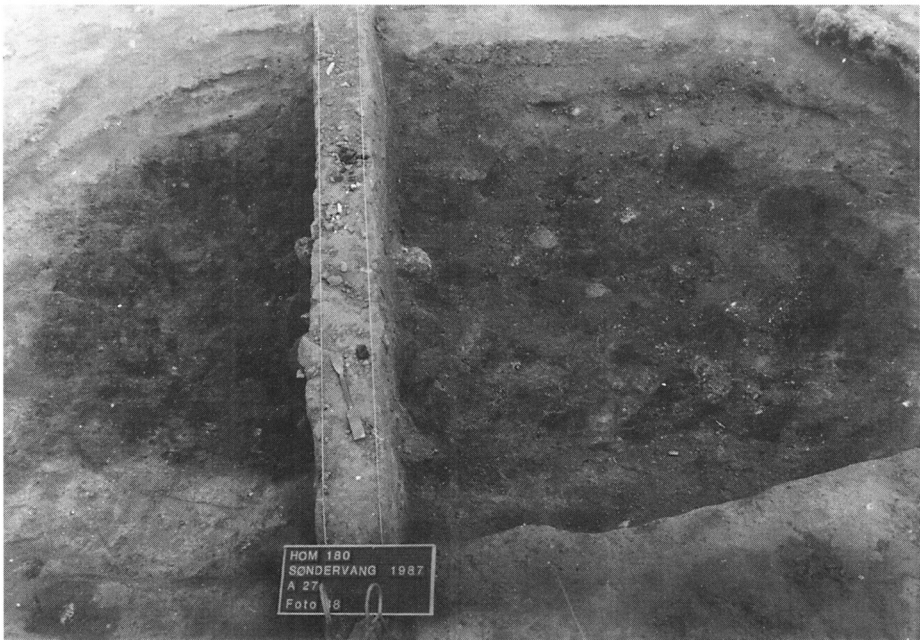

Fig. 15. Brandlag i bunden af grav A27 set fra syd.
Burnt layer on bottom of grave A27 from south.

Grav A27

Brandgrav med stenpakning og afbrændt gravbund

Ø-V orienteret rektangulært fyldskifte, 2,06x1,24m, af gråbrun muldblandet ler med et spredt stenlag i toppen. Anlægget, som var 0,3 m dybt, havde jævnt indadskrånede sider og næsten flad bund. Under de øverste spredte sten var stenpakningen mere kompakt (fig. 14), lagt af nævestore og mindre sten, hvoraf mange var sodsværte og enkelte ildskornede. Mellem stenene var gråbrun til gråsort leret muld med trækulspartikler, gule lerpletter og brændte knoglerester. Under dette lag fandtes et 1,8x1,0 m stort Ø-V liggende område med et sort lag hovedsagelig bestående af pulveriseret trækul (fig. 15). Herunder var undergrunden rødbrændt. Oldsagerne og de brændte knoglestumper fandtes udelukkende i stenpakningen.

Oldsager: 19 små uornamenterede sideskår. Et uornamenteret randskår. Et lille ubestemmeligt jernfragment. Nogle få ubestemmelige brændte knogler.

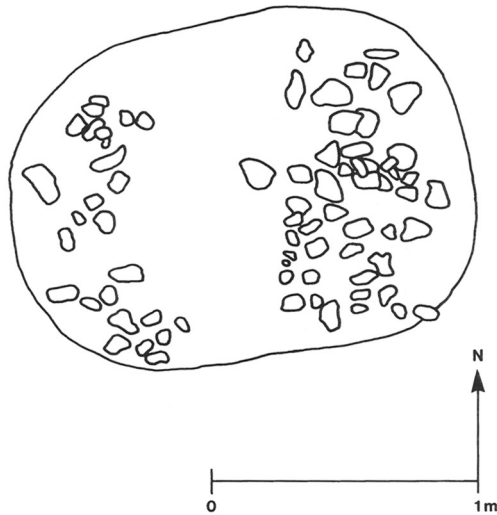

Fig. 16. Plantegning af grav A28.

Plan of grave A28.

Grav A28

Brandgrav med stenpakning og afbrændt gravbund

Ovalt til elipseformet uregelmæssigt Ø-V orienteret 1,7x1,12 m stort fyldskifte med en del nævestore og mindre sten i toppen (fig. 16). I tværsnit bestod anlægget af to lag. Øverst et 10 cm tykt mørkt gråbrunt lerblandet muldlag med en del nævestore og mindre brændte og ubrændte sten, trækulsrester og brændte knogler. Under dette lag fandtes et markant 4 cm tykt trækulslag. Herunder var undergrunden rødbrændt. Nedgravningen havde jævnt indadskrånede sider og lige til let afrundet bund. Oldsagerne fandtes udelukkende i stenpakningen.

Oldsager: To uornamenterede sideskår og nogle brændte knoglerester.

Grav A29

Brandgrav med stenpakning og afbrændt gravbund, samt en yngre jordfæstegrav

A29 består dels af en brandgrav med stenpakning og afbrændt gravbund (A29,1), og dels af en gennem brandgravens nordøstre side nedgravet jordfæstegrav (A29,2).

Efter at pløjelaget var fjernet, tegnede de to grave sig som et "bananformet" fyldskifte med enkelte nævestore sten især i vestenden (fig. 17). Anlægget var 2,8 m langt og 1,20 m bredt. I ca. 10 cm's dybde kunne de to grave klart adskilles. Brandgraven var af samme type, som de tidligere omtalte og gennem denne gravs østende var anlagt en NØ-SV orienteret jordfæstegrav.

Brandgraven har været rektangulær med afrundede hjørner, orienteret øst-vest. Længden var

Fig. 17. Grav A 29 under udgravning set fra vest. I forgrunden brandgraven med stenpakning, i baggrunden den formodede jordfæstegrav A29,2.

Grave A29 from the west during excavation. In foreground the cremation grave with stone packing; in background the probable inhumation grave A29,2.

ukendt, bredden ca. 1,2 m. Øverst var stenmængden forholdsvis ringe og iblandet gråsort lerblandet muld med en del trækul og enkelte brændte knogler. Længere nede var stenlægningen mere massiv, og stenene forekom generelt mere ildskørnede end i de øvrige grave af denne type. Under stenlægningen fandtes et markant 4-10 cm tykt trækulslag af regulære forkullede grene. Herunder var undergrunden rødbrændt. Graven var 0,26 m dyb med lige sider og lidt uregelmæssig bund. I stenpakningen fandtes enkelte brændte knogler og et par lerkarskår.

Jordfæstegraven, A29,2, viste sig som et lysere ovalt fyldskifte af brungråt leret muld med store undergrundsklatter, få trækulsrester, enkelte lerkarskår og nogle få brændte knogler. I ca. 30 cm's dybde var graven rektangulær, 2 m lang og 0,85 m bred (fig. 18), og den havde en dybde på 0,40 m. Selvom der ikke var sikre kiste- eller skeletspor, lignede fyldskiftet dog en jordfæstegrav så meget, at denne tolkning må betragtes som ret sikker.

Oldsager: I brandgravens stenlag fandtes brændte knogler, trækul og et par små lerkarskår. I jordfæstegravens fyld fandtes 25 uornamenterede meget små sideskår og enkelte brændte knogler, sandsynligvis sekundært indlejrede fra brandgraven. De brændte knogler er dels ubestemmelige dels formentlig humane.

Grav A30

Brandgrav med stenpakning og afbrændt gravbund

Anlægget var rektangulært med afrundede hjørner, 1,7x1,2 m stort og orienteret øst-vest. I overfladen var graven stenfri, men få cm nede fremkom en mere massiv stenpakning af to lag nævestore og mindre sten iblandet brungråt lerblandet muld med trækulspletter. Stenpakningen var mere massiv i vestenden end i østenden. Under stenlaget fandtes et sort trækulslag med bl.a. 4 cm brede forkullede grene. Under trækulslaget var undergrunden rødbrændt. Anlægget havde i tværsnit

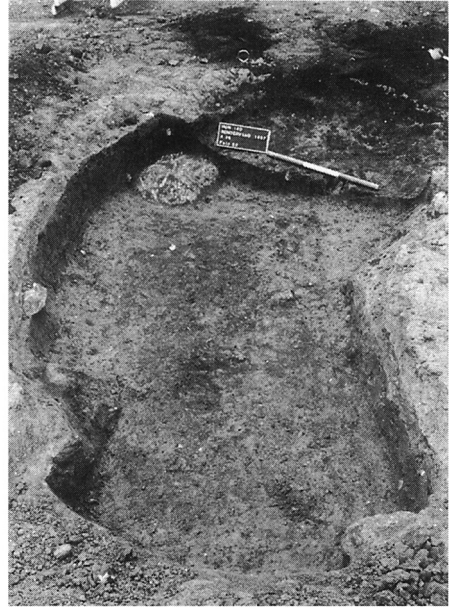
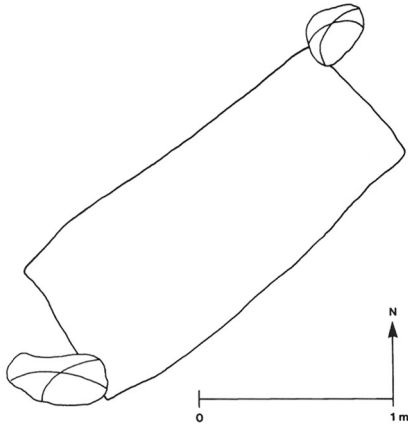

Fig. 18. Plantegning af jordfæstegrav A29,2 og foto af jordfæstegraven set fra østnordøst.

Plan of inhumation grave A29,2, and photograph from the east-north-east.

jævnt indadskrånende sider og lige bund. Det var 28 cm dybt. Heraf udgjorde brandlaget ca. 10 cm. Oldsagerne fandtes udelukkende i stenspækningen.

Oldsager: Et lille sideskår.

Stenlægning A40

Uregelmæssig og usammenhængende stenlægning af ubrændte nævestore og mindre sten. Stenlægningen var 6,4 m lang og orienteret N-S. I sydenden var den 3,2 m bred, medens den mod nord målte 6,2 m. Stenlægningen fandtes umiddelbart under og i pløjelaget, hvorfor en del af den var fjernet ved dyrkning. Mellem stenene var der mørkebrun leret muld med enkelte stykker trækul, nogle meget små brændte knogler og en del mindre stykker keramik. Stenlaget var udlagt i ét lag. Umiddelbart under stenlægningen fremkom et muldblandet lerlag. Mod vest nær bakketoppen var det ganske tyndt, men det fulgte terrænets fald mod øst og nåede her ca. 20 cm's tykkelse. Laget må være det oprindelige pløjelag. Under stenlægningen lå gravene A42 og delvis A43.

Oldsager: Ca. 85 uornamenterede små sideskår, ofte sekundært varmepåvirkede. Et randskår. Fire små ubestemte jernfragmenter. En mikrofælke. Et flintaflæg. En 9,2 cm lang og 3 cm bred ubestemt bronze- eller messinggenstand. De brændte knogler var alle meget små. De fleste af disse er ubestemmelige, men iblandt dem er der fem stykker af et humant kranium.

Grav A42

Usikker brandgrav/evt. brandplet

Cirkulært velafgrænset fyldskifte med en diameter på 0,4 m. Anlægget indeholdt en del sodede og brændte nævestore og mindre sten iblandet sort trækulsholdig muld. I tværsnit var anlægget 12 cm dybt med jævnt indadskrånende sider og rund bund. I toppen fandtes enkelte skår og to små brændte knoglefragmenter. Det er usikkert, om disse stammer fra stenlægningen A40, eller om de hører til graven, hvorfor tolkningen som brandgrav er usikker.

Oldsager: To små uornamenterede sideskår. To brændte knoglefragmenter, begge ubestemmelige.

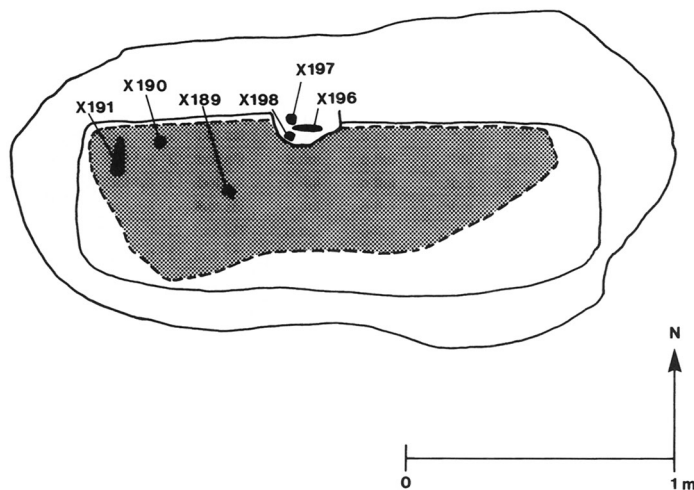

Fig. 19. Plantegning af gravbund i grav A43. De sammenhængende brændte kistespor er fremhævet med raster. Foto af grav A43 set fra øst.

Plan of base of grave A43. Continuous coffin traces are indicated by a grey tone. Photo of grave from east.

Grav A43

Jordfæstegrav

Denne grav lå delvist dækket af stenlægningen A40. Graven viste sig i undergrunden som et rektangulært Ø-V vendt fyldskifte med afrundede hjørner. Det var 2,44 m langt og 1,2 m bredt. Anlægget havde især mod syd lidt uregelmæssige sider og var således lidt bredere i østenden end i vestenden.

Fylden bestod af fast heterogen muldblandet ler med enkelte stykker trækul og nogle få brændte knogler. I toppen fandtes en del sten, hvoraf de største målte 40x40 cm.

Graven var ca. 70 cm dyb. I tværsnit havde den lige sider, mod syd med tendens til afsats nær bunden, medens nordsiden var indadskrånende konveks med klar afsats ca. 0,5 m nede i graven. Midt på denne afsats lå tæt sammen tre jerngenstande, en kniv (X196), et remspænde (X197) og en remmedup (X198) (fig. 19).

Fig. 20. Oldsager fra grav A43, jvf. fig. 19. Foto: Preben Dehlholm.

Finds from grave A43, cf. fig. 19.

Under afsatsen fandtes selve kisten (fig. 19), der fremstod som et 2-3 mm tykt mere eller mindre sammenhængende trækulslag over et 2 m langt og 0,7 m bredt område. Kistens bund var nogenlunde plan, medens siderne var let konvekse. På kistebunden lå længst mod vest en slank jernkniv (X191) orienteret N-S med spidsen mod nord. Ca. 17 cm øst for denne kniv lå et jernspænde (X190) og ca. midt i gravens vestlige halvdel fandtes en remmededup (X189). Kisten er bestemt som en brændt bulkiste af asketræ.

Oldsager: Fra gravfylden: 12 små uornamenterede sideskår og et uornamenteret randskår, trækul samt lidt brændte knogler, som dels er humane dels animalske.

Fra gravbunden (fig. 20): En 3,3x2,7 cm stor remmededup af sammenføjet tyndt jernblik. Stykket har muligvis haft en fin stregornamentik i dets tykkeste ende (X189). Et ovalt 4 cm højt, 3,5 cm langt bæltespænde af jern med lidt af bagpladen bevaret (X190). En 13,3 cm lang, 1 cm bred slank næsten lancetformet jernkniv (X191).

På afsats midt for nordre langside (fig. 20): Et 3,6 cm højt, 3 cm langt ovalt bæltespænde af jern med halvrund 2,4 cm bred bagplade (X197). En 3,4x2,5 cm stor remmededup af tyndt sammenføjet jernblik (X198). En 14 cm lang bredbladet jernkniv (X196).

Grav A50

Grubelignende brandgrav

Under pløjelaget og et underliggende ca. 20 cm tykt muldblandet lerlag, fremstod anlægget som et 1,6x1,44 m stort NØ-SV orienteret fyldskifte med rette hjørner mod nord, medens sydenden var afrundet (fig. 21). I tværsnit havde det jævnt indadskrånende sider, og den afrundede bund

Fig. 21. Plan- og profiltegning af grav A50.
Plan and section of grave A50.

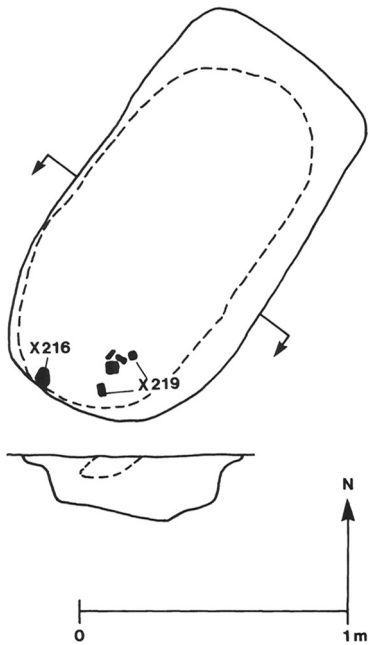

Fig. 22. Bronzespænde X216 og bronzefragmenter og fjer X219 *in situ* i grav A50's sydvestende.
Bronze brooch X216 and bronze fragments with feathers D219 *in situ* in southwest end of grave A50.

nåede en dybde af 24 cm under undergrunds niveau. Fylden bestod af gråbrun til mørkebrun lerblandet muld med en del ret store og næsten helt sorte muldpletter samt ganske få trækulsstykker. I fylden fremkom endvidere enkelte småsten, samt spredt fra top til bund meget små brændte knogler, hvoraf de fleste var så små, at de ikke kunne optages. I fylden fandtes endvidere et lerkarskår.

Fig. 23. Det næsten hele skålspænde fra grav A50. 1:1.

The nearly complete tortoise brooch from grave A50. 1:1.

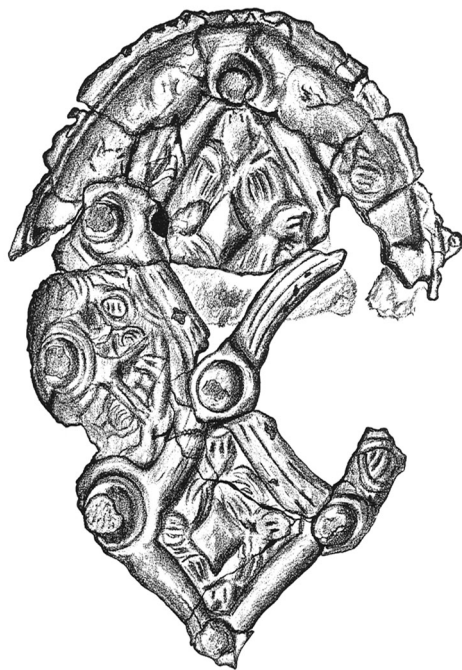

Fig. 24. Det fragmenterede skålspænde fra grav A50. 1:1.

The fragmentary tortoise brooch from grave A50. 1:1.

Anlægget kunne ikke erkendes over undergrundsniveauet, hvorfor det dækkende jordlag må være tilført efter gravlæggelsen. I sydvestenden fandtes i toppen af anlægget et relativt velbevaret skålformet bronzespænde (X216) (fig. 21 og 22). Spændet var nedlagt med undersiden opad og længderetningen næsten nord-syd. Ca. 25 cm øst for spændet fandtes bronzefragmenter af et andet skålformet spænde (5) samt fjer og tekstilrester (X219).

Oldsager: Et 9 cm langt og 3 cm højt ovalt skålformet bronzespænde med nålekonstruktion af jern (fig. 23). Et fragmenteret skålspænde samt en del ikke placerbare fragmenter af samme spænde (fig. 24). Diverse fjer af andefugl (4). Enkelte mindre velbevarede stykker tekstil af lærredsvævet hør (3). To små uornamenterede sideskår.

Grav A58

Grubelignende brandgrav?

Rektangulært Ø-V orienteret 1,1x0,55 m stort fyldskifte. I tværsnit havde anlægget afrundet bund og jævnt indadskrånende sider. Det var 6-7 cm dybt. Fylden bestod af homogent løst brun muld med trækulsrester og enkelte småsten.

Oldsager: Et lille uornamenteret sideskår.

Grav A59

Grubelignende brandgrav

Rektangulært fyldskifte orienteret SV-NØ, ca. 1,6x0,35 m stort. I tværsnit havde anlægget svagt

afrundet bund. Det var 10 cm dybt, og fylden bestod af brungult muldblandet leret sand med enkelte stærkt fragmenterede brændte knoglestykker.

Oldsager: Ingen.

Grav A60

Grubelignende brandgrav

Elipseformet SV-NØ orienteret 1,08x0,62 m stort fyldskifte (fig. 25). I tværsnit var anlægget 15 cm dybt med indadskrånende sider og afrundet bund. Fylden bestod af gråbrun muldblandet leret sand med en del trækulsstykker samt enkelte stærkt fragmenterede brændte knogler. I det nordvestre hjørne fandtes ca. midt i fylden fragmenter af en kniv samt et lille ubestemt jernfragment, muligvis fra samme kniv.

Oldsager: Tre fragmenter af en lille jernkniv samt et 1,5 cm langt ubestemt jernfragment.

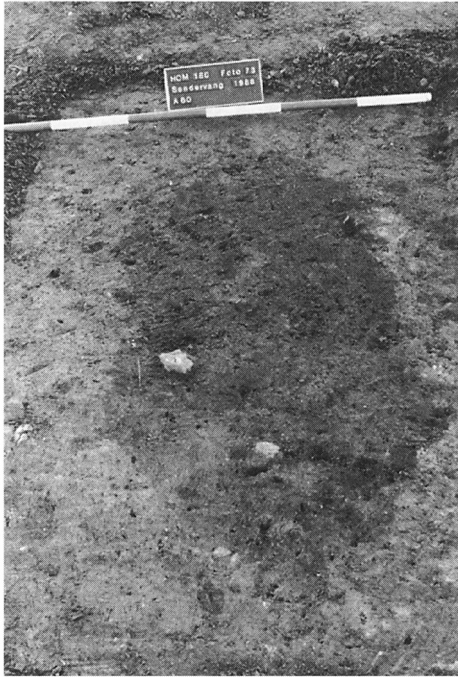

Fig. 25. Grav A60 i fladen set fra øst.

Grave A60 in plane from the east.

Fig. 26. Kniv (X212) fra grav A61. 1:2.

Knife X212 from grave A61. 1:2.

Grav A61

Grubelignende brandgrav

Rektangulært 1,65x0,7 m stort, næsten Ø-V orienteret fyldskifte med afrundede hjørner. I tværsnit havde anlægget jævnt indadskrånende sider med svag tendens til afsats nær bunden og afrundet bund. Anlægget var ca. 10 cm dybt. Fylden bestod af brungult muldblandet leret sand med få ganske små brændte knoglefragmenter. I gravens nordvestende lå på gravbunden en slank jernkniv med spidsen mod vest. I østendens fyld fandtes tre cm over bunden 2 små sideskår.

Oldsager: En stærkt opløst 16,2 cm lang jernkniv (fig. 26). To små sideskår. Brændte knogler (det drejer sig om dele af lemmeknogler, ubestemmelige, men formentlig humane).

Grav A64

Grubelignende brandgrav med "bautasten"

Uregelmæssigt Ø-V orienteret 2,2x1,0 m stort fyldskifte. I tværsnit havde anlægget let indadskrånende sider og let afrundet bund. Det var 51 cm dybt. Gravfylden bestod af muldblandet sand og ler. I fylden var der mindre stykker trækul, meget små brændte knoglefragmenter, en del nævestore sten og enkelte lerkarskår.

En stor "bautasten" lå nedgravet i anlæggets nordside. Stenen var sekundær i forhold til den øvrige gravfyld, og må således være placeret her efter gravlæggelsen. Stenen var af jævnt tilspidset form med forholdsvis flad 80x60 cm stor basis og en højde på 172 cm (fig. 44). Stenen antages at have stået oprejst som bautasten på stedet eller i nærheden heraf.

Oldsager: To uornamenterede små sideskår.

Grav A65

Grubelignende brandgrav

Næsten cirkulært fyldskifte med en diameter på 0,53 m. I tværsnit havde anlægget flad bund med en dybde på 0,12 m. Fylden bestod af mørkebrun løs muld med nævestore ikke ildpåvirkede sten, trækul og brændte knoglefragmenter.

Oldsager: Ingen.

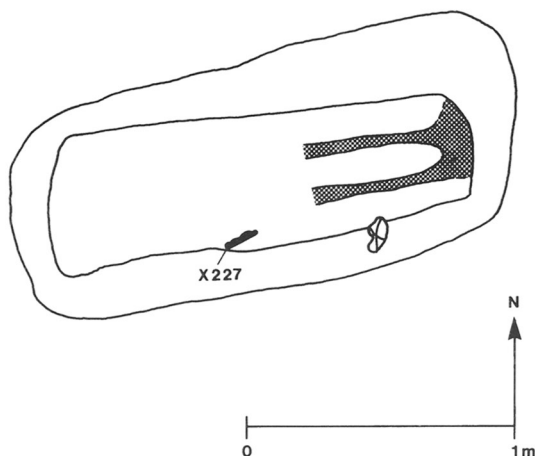

Fig. 27. Grav A69. Skeletspor er fremhævet med raster.

Grave A69. Skeletal remains shown with grey tone.

Grav A69

Jordfæstegrav

Anlægget viste sig som et Ø-V orienteret 2 m langt og 1 m bredt fyldskifte med lidt uregelmæssige sider. Gravfylden bestod af brungult undergrundsler, spættet med brune og sorte muldklatter, aske, trækul og brændte knoglefragmenter.

I ca. 30 cm's dybde fandtes sporene efter en ca. 1,6x0,5 m stor kiste, placeret ca. midt i nedgravningen. Kistens omrids viste sig ved en 0,5 cm bred mørk muldstribe, som i den østlige gavl bestod af forkullet træ, formentlig ask. Også kistens bund syntes forkullet, og det fremgik her, at træets årer gik øst-vest. Graven var 0,52 m dyb. I gravens østende sås to stærkt muldholdige striber, som sandsynligvis repræsenterer sporene efter den dodes ben. Den døde har således været begravet på ryggen med hovedet i vestenden. Ca. midt i gravens sydlige langside lå en kniv (X227) (fig. 27).

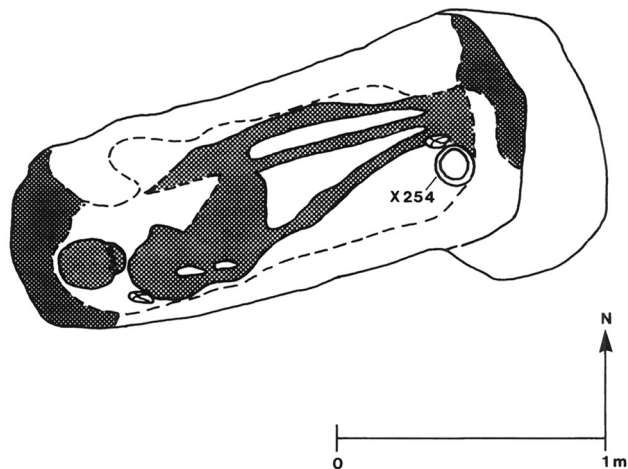

Fig. 28. Grav A70 II. Skeletspor og de mest markante brændte kistespor er fremhævet med raster. Udvidelsen i fyldskiftets østende er A70 III.

Grave A70 II. The skeletal remains and most important coffin traces are shown by a grey tone. The expansion at the east is A70 III.

Oldsager: Fra gravfylden: 17 små uornamenterede sideskår. Fra gravbunden: Et 9 cm langt angel- og bladfragment af en jernkniv samt en ikke bestemt rødillafarvet jordprøve.

Grav A70, A70 II og A70 III

Jordfæstegrav og mulig brandgrav

Nedgravningen sås i fladen som et VNV-ØNØ orienteret 2,3x0,94 m stort fyldskifte. I fladen bestod fylden af brungråt heterogent leret sand med trækul, småsten og brændte knoglefragmenter. I vestenden fandtes nær overfladen en tenvægt og i østenden et jernspiger.

Nedgravningen, som måske repræsenterer en sekundært anlagt brandgrav, kunne følges til en dybde af ca. 20 cm. Herunder fremtrådte et mere undergrundsholdigt og svagere aftegnet fyldskifte. Dette fyldskifte, A70 II, viste sig som et rektangulært VNV-ØSØ orienteret ca. 2,06 m langt fyldskifte, der i gavlene var afgrænset af brændte spor af asketræ, medens sporene langs siderne var lysere og mere humusholdige. Disse spor repræsenterede de øverste spor af kisten.

Kisten var 2,06 m lang og mellem 0,67 og 0,77 m bred (bredest i østenden). De øverste kistespor lå ca. 40 cm under undergrundsniveauet. Kistens type er vanskelig at bestemme, men det drejer sig sandsynligvis om en bulkiste med svedne ender, i så fald af asketræ.

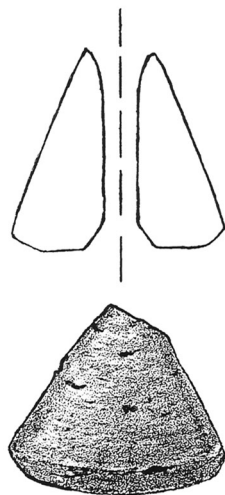
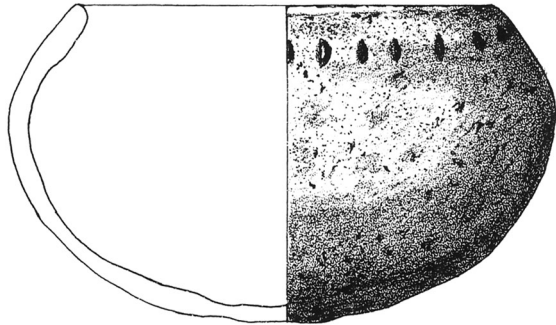

Fig. 29. Tenvægten fra A70's fyld. 1:1.

Spindle whorl from fill of grave A70. 1:1.

Fig. 30. Halvkuglekarret X 254 fra grav A70 II's østende. 1:2.

The hemispherical vessel X254 from east end of grave A70 II. 1:2.

Gravbunden lå ca. 50 cm under undergrundsniveaet (fig. 28). Her fandtes tydelige skeletspor i form af tandemalje (sandsynligvis tandkroner fra en voksen kvinde) og ligfedt. Sporene viste en person nedlagt på ryggen med hovedet i vestenden. Skeletlængden er anslået til ca. 164 cm. Under den højre hofte sås et rødlig fedtet stof; en lille rund jernagtig kugle lå på kistens nordlige kant udfor skelettets hofte, og i kistens østende, syd for fødderne, stod et helt halvkuglekar (X254).

Øst for kisten kunne iagttages en udvidelse af nedgravningen. Fylden var her mørkere end i kisten og dette anlæg er benævnt A70 III. Heri fandtes brændte knogler, trækul og lerkarskår. Det er uvist, om anlægget er ældre end kisten, eller udvidelsen er lavet samtidig med, at kisten er nedsat. Den store dybde taget i betragtning er der næppe tale om en primær brandgrav.

Oldsager: Fra fylden i nedgravningen, A70: Et 2,3 cm langt fragment af et jernsøm. En konisk 2,1 cm høj tenvægt af ler (fig. 29).

Fra jordfæstegravens gravbund dvs. A70 II: Et groft magret 8 cm højt halvkuglekar ornamenteret med et bånd af lodrette negleindtryk 1 cm under randen (fig. 30). En ikke bestemt rødlig jordprøve.

Fra A70 III: Et lille varmpåvirket bundskår.

Fig. 31. Profil i brandplet A71.

Section through cremation pit A71.

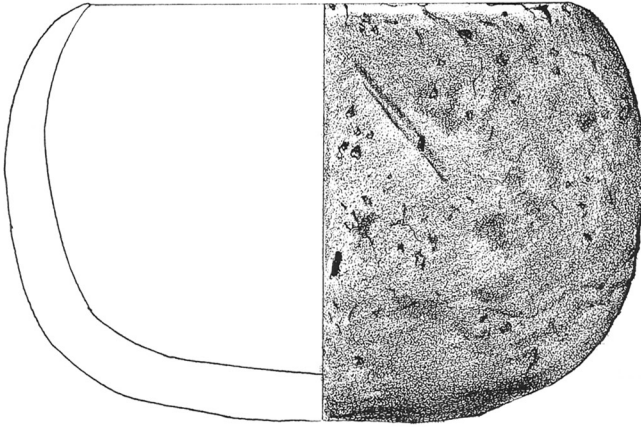

Fig. 32. Halvkuglekarret X241 fra grav A71. 1:2.

Hemispherical vessel X241 from grave A71. 1:2.

Grav A71

Brandplet

Brandpletten viste sig i fladen som et sortbrunt lidt uregelmæssigt rundt fyldskifte med en diameter på 77 cm. I tværsnit havde anlægget rette sider og let afrundet bund (fig. 31). Det var 22 cm dybt. Fylden bestod af løs meget mørk trækulsholdig fedtet sand med brændte knoglefragmenter, håndstore sten, keramik og jern. Fylden var mest lys i de centrale dele og mørkere i randområderne og nær bunden.

Oldsager: Et 11 cm højt groftmagret uornamenteret halvkuglekar (fig. 32). Et forstenet 3,0 cm højt søpindsvin. Et 2,1 cm langt som af jern.

Grav A72

Grubelignende brandgrav

Dette fyldskifte var i fladen Ø-V orienteret 1,64 m langt, 0,38 m bredt. I tværsnit var anlægget 0,34 m dybt med lige side mod syd, svagt indadskrånende konveks side mod nord og flad bund. Øverst bestod anlægget af ca. 10 cm heterogent brunligt spættet ler med sorte trækulsholdige partier. Herunder fandtes relativ homogen gulbrun muldblandet ler, som umiddelbart over gravbunden afløstes af en tynd linie af brun muld. Der var brændte knoglefragmenter og mindre stykker trækul i hele fylden, dog hyppigst i de øverste 10 cm.

Oldsager: Et 2x1,5 cm stort bronzefragment med oversiden ornamenteret med en fin indridset ikke nærmere bestemmelig geometrisk stregornamentik. På bagsiden spor af jern. Muligvis fragment af pladefibula eller bagplade til remspænde. Desuden fandtes en lettere varmpåvirket 1 cm lang facetteret blå glasperle. En 1,2 cm lang rørformet lettere varmpåvirket mosaikperle (fig. 33). 17 uornamenterede sideskår af flere kar og et uornamenteret randskår. En del af skårene er varmpåvirkede.

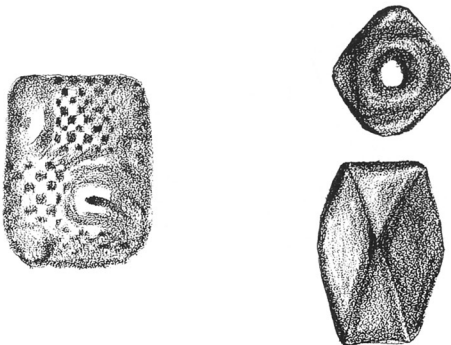

Fig. 33. De to glasperler fra grav A72. 3:2.

The two glass beads from grave A72. 3:2.

Stenlægning A75

Stor uregelmæssig næsten Ø-V vendt stenlægning umiddelbart under og i pløjelaget. Stenlægningen var ca. 15 m lang og 3 m bred. Den indeholdt et lag nævestore og mindre brændte sten, askeholdig jord og enkelte små stykker keramik. Anlægget ligner stenlægningen A40 og skal muligvis opfattes som en del af det samme anlæg, hvor visse dele er fjernet ved dyrkning. Stenlægningen var max. 10 cm tyk og anlagt direkte på undergrunden. Under stenlægningen fremkom gravene A81-85.

Oldsager: Et massivt ubestemmeligt sandsynligvis moderne jernstykke. Et formodentlig moderne stykke blik af bronze eller lignende.

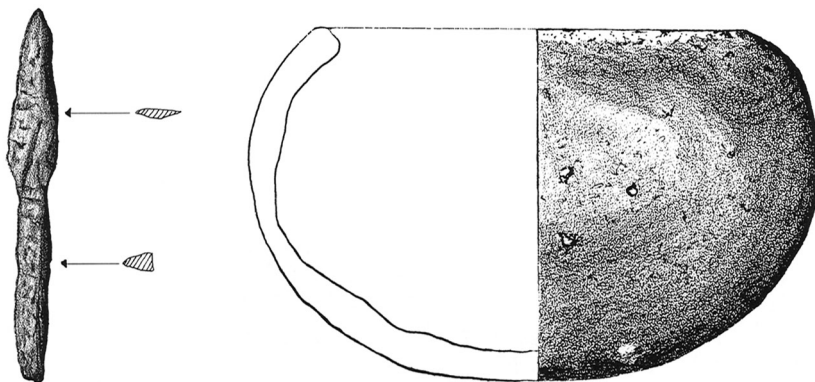

Fig. 34. Pilespiden fra grav A77. 1:2.

Fig. 35. Halvkuglekar fra grav A77. 1:2.

The arrowhead from grave A77. 1:2.

Hemispherical vessel from grave A77. 1:2.

Grav A77

Brandplet

Ovalt 0,86x0,64 m stort næsten Ø-V orienteret fyldskifte. I tværsnit var anlægget 20 cm dybt med flad bund og indadskrånende sider. Fylden bestod af brun leret muld iblandet brungult undergrundsler, aske og trækul. Ca. midt i anlægget fandtes en pilespids. Skårene af et lille halvkuglekar lå mod nordvest og herunder fandtes et lille ubestemmeligt bronzefragment.

Oldsager: En 9,6 cm lang pilespids af jern (fig. 34). Et 0,4x0,5 cm stort ubestemmeligt stykke bronze. Skår af et lille halvkuglekar (fig. 35).

Grav A78

Brandplet

Rundt fyldskifte 0,72 m i diameter. I tværsnit viste anlægget sig som en lettere afrundet nedgravning, ca. 0,17 m dyb. Fylden bestod af brungråt muldblandet leret sand med trækul, lidt brændte knogler og mange, ca. nævestore ikke ildpåvirkede, sten.

Oldsager: Ingen.

Grav A79

Grubelignende brandgrav

Cirkulært fyldskifte med en diameter på 0,5 m. I tværsnit havde anlægget flad bund og let indadskrånende sider. Fylden bestod af homogen, grå leret muld med ganske få brændte små knoglefragmenter og lidt trækul.

Oldsager: Ingen, men knoglefragmenterne var humane.

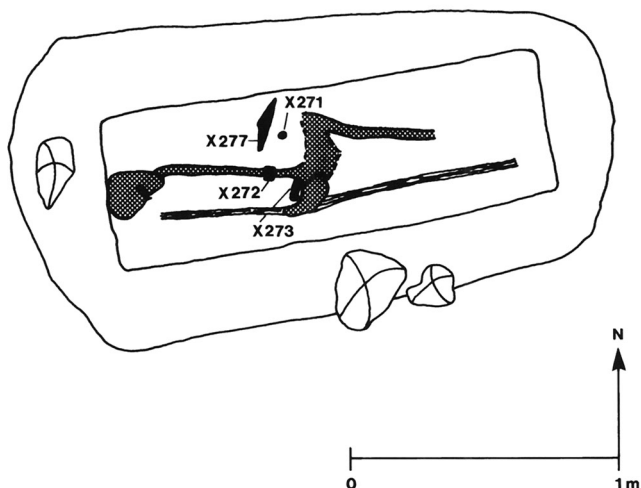

Fig. 36. Grav A81. Skeletspor er fremhævet med raster. Langs ligets højre side var der spor af en træstav eller lignende; Her fremhævet med "træstruktur". Foto af Grav A81 fra øst.

Grave A81. Skeletal remains indicated by grey tone. Along right side of body lie traces of a wooden rod or the like, represented by "wood structure". Photo of grave A81 from east.

Grav A81

Jordfæstegrav

Anlægget var dækket af stenslæbningen A75. I fladen tegnede jordfæstegraven sig som et Ø-V orienteret trapezformet fyldskifte, 2,3 m langt og 0,96-1,2 m bredt (bredest i vestenden) med afrundede hjørner. Ca. midt for hver gavl sås spor af en 30 cm lang, 6 cm bred lodretstillet planke. Sporene fortsatte 15-20 cm ned i graven. Gravfylden bestod af gulbrunt ler og sortbrun trækulsblandet muld. I nogle af de mørke pletter var der spor af brændte knogler, som kan være humane. I ca. 60 cm's dybde fremkom de øverste spor af en 1,67x0,58 m bred plankekiste. Kistesporene viste sig som striber af brun muld og gråhvidt ler. Kisten havde haft ca. 30 cm høje sider. Det kunne ikke afgøres, om siderne var dannet af en eller to planker. Gravbunden lå ca. 90 cm under un-

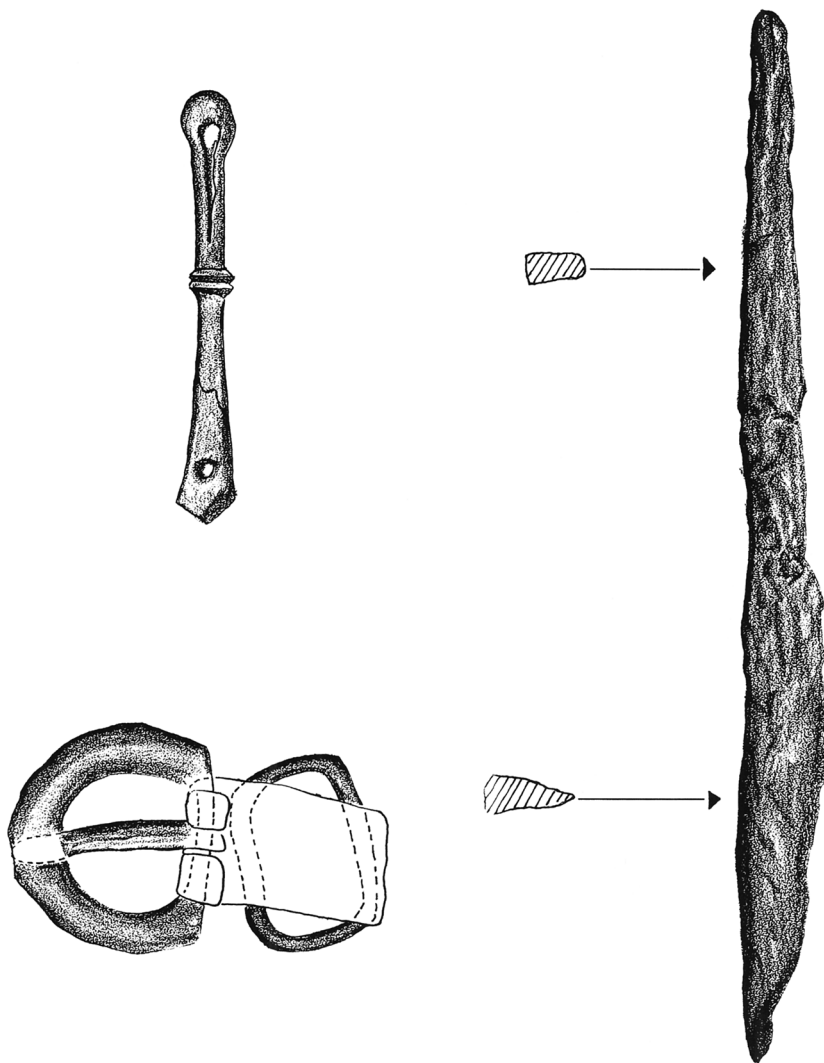

Fig. 37. Oldsager fra A81. Remendeduppen X273 og bæltespændet X272 er tegnet efter røntgenfoto. 1:1.
 Finds from grave A81. The belt terminal X273 and the buckle X272 are drawn from X-ray photographs. 1:1.

dergrundsniveaue (fig. 36). Et svagt lysegråt lag, som dækkede oldsager og gravbund, må opfattes som spor efter kistens låg. Kistebunden viste sig som en mørkebrun fedtet flade. Herpå kunne ligfedt og tandemalje udskilles, visende et skelet i udstrakt rygleje, med hovedet i vest og ansigtet vendt mod syd. Langs ligets højre side var der spor af en træstav eller lignende (fig. 36).

Oldsager: Fra gravfylden: 11 uornamenterede sideskår og et randskår fra mindst to lerkar.

Fra kistebunden udelukkende i bælteregionen (fig. 37): En 16,2 cm lang jernkniv (X277). Et 5x3 cm stort jernbæltespænde med bagplade (X272). En 5,7 cm lang remendedup af jern (X273). En jernmitte? (X271).

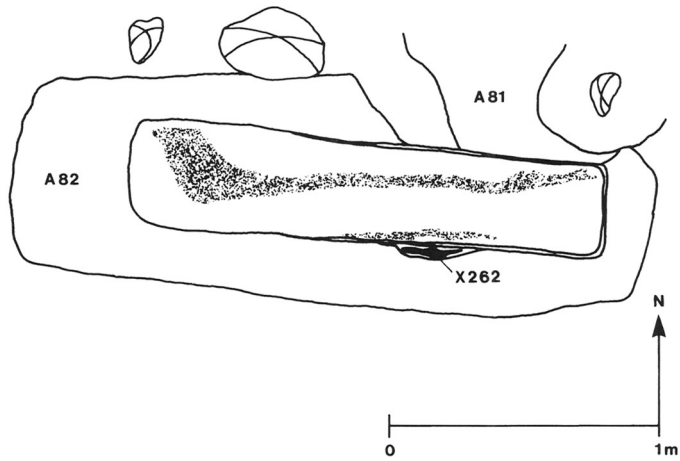

Fig. 38. Grav A82: Kistesporene er fremhævet med raster. Bemærk nedgravningen til grav A81 lidt nord for kisten. Denne er øjensynlig stoppet her, da kisten i grav A82 blev påtruffet.

Grave A82. Coffin remains indicated by grey tone. Note the pit of grave A81 a little north of the coffin. It apparently stopped here when the coffin in grave A82 was encountered.

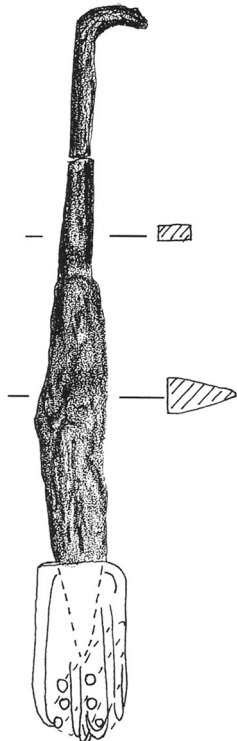

Fig. 39. Kniv med spor af ornamenteret skede fra grav A82. Udteget efter røntgenfoto. 1:2.

Knife with traces of decorated sheath from grave A82. Drawn from X-ray photograph. 1:2.

Grav A82

Jordfæstegrav

Graven var dækket af stenlægningen A75. I fladen tegnede anlægget sig som et rektangulært øst-vest vendt 2,3 m langt og 0,8 m bredt fyldskifte. Fylden bestod af heterogent gulbrunt ler iblandet sortbrun og gråbrun muld med trækul, aske og brændte knoglestumper, som er bestemt som humane. Der var endvidere mange store og små sten i fylden, hvoraf nogle var ildpåvirkede.

Ca. 30 cm under undergrunds niveauet viste de øverste kistespor sig. Kisten var en 1,8x0,4 m stor plankekiste, hvoraf træstykkerne er bestemt som eg (fig. 38). Kistebunden fandtes ca. 10 cm dybere. Der var ingen sikre skeletspor. Derimod fandtes ca. midt for gravens sydlige langsideside en 17 cm lang jernkniv og et ovalt bæltespænde af jern.

Gravens nordøstlige side var gennemskåret af graven A81, dog uden at kisten var berørt. A82 er således ældre end A81.

Oldsager: Fra gravfylden: 20 uornamenterede sideskår og 3 uornamenterede randskår af mindst tre lerkar.

Fra kistebunden (fig. 39): En 17 cm lang jernkniv med bøjet greb og spor af ornamenteret knivskede af tyndt jernblik eller måske snarere organisk materiale. Et ovalt 3,4 cm bredt bæltespænde af jern med en fin indridset ornamentik.

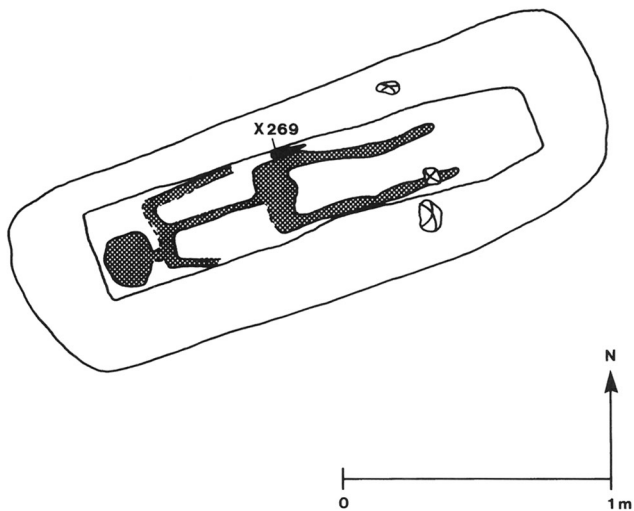
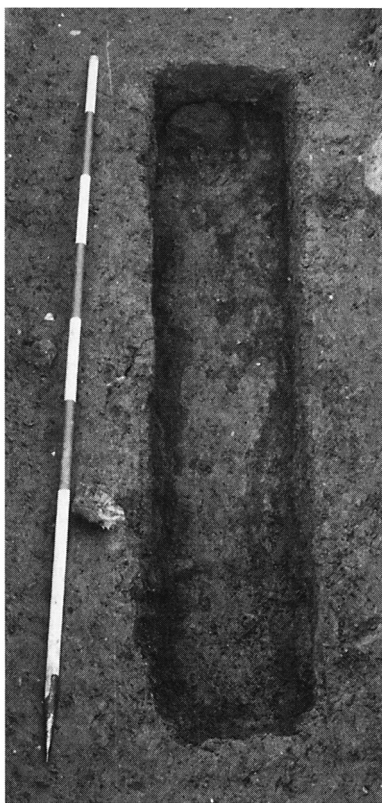

Fig. 40. Grav A83. Skeletspor er fremhævet med raster. Foto af grav A83 set fra ØNØ.

Grave A83. Skeletal remains shown by grey tone. Photo of grave A83 from east.

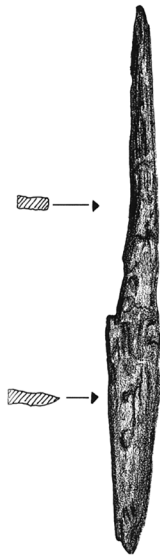
Grav A83

Jordfæstegrav

Anlægget var dækket af stenlægningen A75, og det viste sig som et ØNØ-VSV orienteret 2,1x1,0 m stort fyldskifte. Fylden bestod af undergrundsler iblandet aske, trækul, keramik, smel-

Fig. 41. Jernkniv X269 fra grav A83. 1:2.

Iron knife X269 from grave A83. 1:2.

tet bronze og brændte knogler, som dels er humane dels ubestemmelige. I fylden lå også fire store sten samt enkelte mindre. Ca. 65 cm under undergrunds niveau fandtes de øverste spor af en smal 1,7x0,3 m stor plankekiste. Kistens sider var dannet af 2-2,5 cm tykke brædder. I sydsiden var disse 12 cm høje, mod nord 8 cm. I ca. 85 cm's dybde fandtes gravbunden (fig. 40). Der var tydelige spor efter et skelet i udstrakt rygleje med hovedet i vestenden. Tændernes placering og kraniesporene antyder, at den døde lå med bøjet nakke. En 14,5 cm lang jernkniv (X269) fandtes ved den dodes venstre hofte, helt ude ved kistens kant. Omkring grebet var bevaret lidt træ. At domme efter kistesporene var der ingen bund i kisten.

Oldsager: Fra gravfylden: En 5,2x3,8 cm stor smeltet bronzeklump sandsynligvis af tyndt bronzeblik. 30 uornamenterede sideskår. To uornamenterede randskår, det ene af halvkuglekar.

Fra kistebunden: En 14,5 cm lang og 1,4 m bred jernkniv (fig. 41).

Grav A85

Brandplet

Graven var dækket af stenlægningen A75. Ovalt Ø-V orienteret 1,46x0,58 m stort fyldskifte. I overfladen bestod fyldskiftet af sortbrun muld med trækul og grålig aske. Gravens overflade var delvist dækket af nævestore sten, hvoraf nogle var ildskornede. I tværsnit havde anlægget jævnt indadskrånende sider og flad bund. Gravfylden var sortbrun, løs muld spættet med gulbrunt sandet ler, trækul, enkelte lerkarskår og nogle få små brændte, ubestemmelige knogler. Anlægget var 12 cm dybt.

Oldsager: 13 uornamenterede sideskår og et uornamenteret randskår, samt et 3,8 cm langt ubestemmeligt jernfragment.

Gravskik og gravform

Som det er fremgået fandtes der på gravpladsen ved Søndervang både brandgrave og jordfæstegrave. Brandgravene viser en stor typemæssig variation, og det er muligt at inddele dem i fem klare grupper efter form og indhold:

- 1) Brandgrave med stenpakning og afbrændt gravbund.
- 2) Brandgrave i form af små stenlægninger.
- 3) Benhob/urnegrav med urne af organisk materiale.
- 4) Lyse grubelignende brandgrave.
- 5) Brandpletter.

Brandgrave med stenpakning og afbrændt gravbund

Denne gravtype fandtes udelukkende på gravpladsen vest for stubmøllen (fig. 1). Det drejer sig om gravene A6, A8, A10, A27, A28, A29/1 og A30. Af fig. 2 fremgår, at gravene lå på en regelmæssig øst-vest vendt række med 2-3 m mellem hver grav. Som nævnt indledningsvis lå gravene i et 20-40 cm tykt muldblandet lerlag repræsenterende det gamle pløjelag og et tilført jordlag, som sandsynligvis indikerer, at hver grav har været dækket og dermed markeret af en lille høj.

I fladen viste gravanlæggene sig som uregelmæssige stenlægninger af næve- til hovedstore og mindre sten. Mellem stenene var der muldblandet ler, lidt mørkere end den omgivende "højfyld".

Gravene var mere eller mindre langstrakte og afrundede i formen. Længst mod øst lå de største grave A6 og A8, medens de øvrige gravanlæg alle var mindre. Grav A6 var som den eneste orienteret nord-syd. De øvrige grave var orienteret øst-vest; for A8's vedkommende dog med en lille drejning mod nord og syd.

I tværsnit havde gravene indadskrånede sider og flad til let afrundet bund. Dybden varierede fra 0,14 til 0,28 m i de fem små grave til 0,35 og 0,43 m i de to største grave.

Gravene var fuldstændig ens opbyggede. Øverst bestod de af et tykt, næsten kompakt lag af næve- til hovedstore og mindre sten, hvoraf en stor del var ildpåvirkede. Mellem stenene var der en større eller mindre mængde muldblandet ler og trækul. I dette lag fandtes også oldsagerne og nogle ganske få og små brændte knogler. Under stenpakningen lå der på nedgravningens bund og lidt op ad siderne et velafgrænset trækulslag. Dette lags tykkelse varierede fra 2-10 cm og bestod overvejende af forkullede grene, som var afbrændt på stedet - en antagelse, som kunne dokumenteres af den mere eller mindre rødbrændte undergrund under trækulslaget. Der var hverken oldsager eller brændte knogler i trækulslaget.

Gravene med stenpakning og afbrændt gravbund viser, at man har fulgt en fast gravskik ved alle gravene. Trækulslaget i bunden repræsenterer med den underliggende rødbrændte undergrund et bål, som har været anlagt og afbrændt i det gravede hul, som skulle rumme ligbålsresterne. At det skulle dreje sig om selve ligbålet, modsiges dels af det meget lille antal brændte knogler pr. grav, dels at der ikke fandtes brændte knogler i trækulslaget og endelig af det faktum, at meget få af gravgaverne er varmpåvirkede. Dette ses klart på glasperlerne

og næbfibulaen fra A6 og A8 (fig. 4, 5, 10 og 11). Bålsporene i bunden af gravene må derfor have haft en anden, muligvis rituel betydning. Her kan der være tale om en form for indvielse af gravområdet, hvor ildens rensende virkning har været afgørende.

Bålsporene er et meget vigtigt kendetegn for gravtypen og udgør muligvis sammen med gravgaverne og de få brændte knogler, de træk, som klarest adskiller denne gravtype fra de forlængst erkendte og formodentlig langt mere almindelige kogestensgruber.

Alle gravene indeholdt oldsager, men af meget varierende form og antal. I de fem mindste grave indskrænkede genstandsmaterialet sig til nogle få skår og i bedste fald en jerngenstand pr. grav.

I de to største grave længst mod øst var oldsagsmængden mere omfattende og bestod især af mange glasperler. I A6 var perlerne nedlagt i en klynge, sandsynligvis som en kæde, med de store polykrome perler i midten omgivet af de mindre ensfarvede perler (fig. 4). I A8 lå perlerne i to klare grupper med lige mange orange og røde perler i hver gruppe (fig. 9). Midt imellem de to grupper lå næbfibulaen. Perlernes fordeling i disse to grave synes at vise, at de er nedlagt samlet som en eller to kæder i forbindelse med gravlæggelsen. Perlerne har således karakter af ægte gravgaver, nedlagt, da stenene, ligbålsfylden og de brændte knogler blev lagt i det med ild indviede gravhul.

De øvrige genstande fra gravene af denne type – to nåle, to knive og en stor mængde lerkarskår – fandtes mere spredt i stenpakningen og har derfor, selvom de sjældent er direkte deformerede af varme, mere brandgravens kendetegn.

Brandgrave i form af en mindre stenlængning uden afbrændt gravbund

Der kendes tre grave af denne type (A7, A9 og A11) beliggende umiddelbart syd og sydvest for de to østligste af de netop beskrevne grave. De var, som alle gravene i vestområdet, indlejret i højfyld.

Gravene var relativt små, ca. 1,5 m lange og 0,5–0,8 m brede, og orienteret øst-vest eller nordvest-sydøst. Gravanlæggene var kendetegnet af et uregelmæssigt lag af nævestore ubrændte sten. Under eller imellem stenene fandtes ganske få brændte knogler, lidt trækul og enkelte oldsager, i form af få og små lerkarskår.

Benhob

Denne gravtype kendes kun i et tilfælde, nemlig A13, der lå i samme højfyld, som de øvrige grave vest for stubmøllen. Graven adskiller sig klart fra alle de øvrige grave. Det er således den grav, som indeholdt flest brændte knogler. Knoglerne fandtes indenfor et klart afgrænset område, 0,6 m i diameter og 0,2 m dybt, sammen med aske og trækul. Ligbålsresterne har sandsynligvis været nedsat i en beholder af organisk materiale, men der var desværre ikke bevaret spor af den. Slægtsskabet med urnegravene er dog alligevel umiskendeligt, også selvom knoglerne ikke var rensat særlig grundigt. Graven var stenfri, og den indeholdt ingen oldsager.

Grubelignende brandgrave

Grubelignende brandgrave forekom i syv sikre (A50, 59, 60, 61, 64, 65 og 72)

og to lidt usikre eksempler (A58 og A79), alle fra gravpladsen øst for stubmøllen. Gravene var især koncentreret længst mod øst, men to af dem fandtes dog mellem jordfæstegravene længere mod vest (A72 og 79).

To af gravene var cirkulære (A65 og 79). Resten var ovale eller rektangulære med mere eller mindre afrundede hjørner. Orienteringen var øst-vest eller nordøst-sydvest. Gravens størrelse varierede en del. Medens de runde grave var ca. 0,5 m i diameter var de aflange mellem 1,08 og 1,65 m lange og fra 0,35 til 1,44 m brede. Generelt var alle gravene på grund af deres ofte lyse, stærkt lerholdige fyld vanskelige at afgrænse fra den omgivende undergrund.

I tværsnit havde gravene mere eller mindre afrundet bund og jævnt indadskrånende sider. Dybden varierede fra 6 til 51 cm; de fleste dog omkring 10-15 cm. Gravfyldens karakter var også forskellig. Alle gravene indeholdt meget få fragmenter af brændt knogle, som ofte var så små, at de ikke kunne optages. Ved siden af knoglerne indeholdt gravene varierende mængder trækul, fra næsten trækulfrie anlæg som A50 til mørkere mere trækuls- og askeholdige grave som A72. Fælles for alle gravene var dog, at trækuls- og askemængden var væsentlig mindre end i brandpletterne.

De grubelignende brandgrave er således kendetegnet ved deres lyse fyld, de relativt små trækulsmængder, de få og små brændte knoglefragmenter og en næsten fuldstændig mangel på aske. Bortset fra knoglerne og for de fleste graves vedkommende oldsagerne, ligner gravene meget de lyse undergrundsholdige gruber, som findes på mange af oldtidens bopladser. Gravens afrundede form i såvel flade som tværsnit styrker fornemmelsen af dette slægtsskab.

Der var oldsager i de fleste af disse grave. Det næsten fuldstændigt bevarede skålformede spænde fra A50 var nedlagt på kanten af graven med undersiden opad (fig. 21 og 22). I samme grav lå fragmenter af et andet skålformet bronze-spænde ca. 25 cm øst for det næsten hele stykke (5). Kobbersalte fra spændet havde bevaret fjer af en andefugl, som helt klart var behandlet på en sådan måde, at de må have været anvendt som fyld i en pude eller dyne (4). Også betrækket af denne pude var sporadisk tilstede. Genstandenes, pudens og bronze-spændernes, deponeringsmåde minder meget om den måde, perlerne var nedlagt på i gravene med stenpakning og afbrændt gravbund.

Blandt de øvrige grave indeholdt A72 to lettere varmepåvirkede glasperler, et bronzefragment af en pladefibula eller en bagplade til et remspænde eller lignende og 17-18 lerkarskår. A60 og A61 indeholdt hver en kniv, medens der i A58 og A64 kun fandtes ganske få skår.

Generelt er oldsagsmængden således ringe i de lyse grubelignende brandgrave. Oldsagerne – skålspændet, perlerne og knivene – viser dog sammen med de brændte knogler, (som dog er så små, at de ikke har kunnet bestemmes sikkert som humane), at det drejer sig om selvstændige brandgrave.

Brandpletter

Brandpletterne kendes i form af fire sikre (A71, 77, 78, 85) og en usikker (A42) grav, alle fra østgravpladsens midterste del. Brandpletterne var i fladen runde eller aflange; de runde henholdsvis 72 og 77 cm i diameter, de aflange 146x58 og 86x46 cm store. Gravens tværsnit varierede fra anlæg med lige bund og lige sider til anlæg med afrundet bund og indadskrånende sider.

Fælles for disse grave er en væsentlig større mængde trækul og aske end i de grubelignende brandgrave. Også brændte knogler synes hyppigere, men der er stadig tale om meget sparsomme mængder. Kun én af gravene, A78, var uden genstande. De øvrige grave indeholdt skår af især halvkuglekar, kramper eller søm af jern, et ubestemt bronzefragment, en pilespids af jern og et forstenet søpindsvin.

Stenlægninger

På gravpladsens østlige og nordlige del udgravedes på let skrånende terræn to uregelmæssige stenlægninger A40 og A75 (fig. 1). Stenlægningerne lå dels i pløjelaget, dels umiddelbart under, hvorfor det er sandsynligt, at større eller mindre dele af dem er fjernet ved dyrkning. Ved begge anlæg var der tale om en stor mængde nævestore og mindre ubrændte sten udlagt i et ca. 10 cm tykt lag. Mellem stenene var der mørkebrun leret muld med enkelte stykker trækul, en del stærkt fragmenterede lerkarskår og få brændte knogler. Desuden fandtes i toppen af anlæggene ganske få stykker jern og bronze.

A40 og A75 var så ens i udformning, at de må have haft samme funktion, evt. på et tidspunkt udgjort ét stort sammenhængende stentæppe, som oprindeligt dækkede hele bakkensiden og dermed de centrale og nordlige dele af den østlige gravplads. Dette er imidlertid usikkert, ligesom det er usikkert, om stenlægningerne tilhører gravpladsperioden eller måske er yngre.

Mest taler imidlertid for, at de er fra gravpladsperioden, og at de har indgået i gravskikken. Skårmaterialer dateres således til yngre jernalder og vikingetid, og de brændte knogler og anlæggenes rimeligt velafgrænsede omrids taler også for en funktion i forbindelse med gravpladsen. De få fundne jern- og bronzefragmenter lå alle højt, dvs. mellem de øverste sten. Flere af disse metalsager synes moderne, og da de ikke er sikkert indlejrede i stenlægningerne, kan de være sekundært tilførte. Selvom der er flere uklare punkter ved stenlægningerne A40 og A75, er det sandsynligst dog, at de er en del af gravpladsen. Der kan være tale om en markering af gravene, enten anlagt efterhånden som begravelserne fandt sted eller evt. som et samlet anlæg, da gravpladsen blev opgivet. Lignende stenlægninger findes muligvis på andre gravpladser fra yngre germanertid og vikingetid. Det gælder f.eks. Dalby Strand på Sjælland, hvor to stenfyldte jordfæstegrave var dækket af uregelmæssige stenlag med ildsteder (6).

Jordfæstegrave

Der fandtes ialt syv jordfæstegrave. Det drejer sig dels om en enkelt lidt usikker fra vestområdet (A29,2), dels om seks sikre fra østområdet. De sidstnævnte lå i en samlet gruppe sandsynligvis alle oprindeligt dækket af stenlægningerne A40 og A75.

I fladen var jordfæstegravene rektangulære med mere eller mindre afrundede hjørner. Fire af dem var orienteret præcis øst-vest, medens de resterende tre var drejet lidt mod nord og syd. Gravlængden varierede fra 2,0 til 2,44 m, og bredden fra 0,8 til 1,2 m.

I de fleste af gravene fandtes større og mindre sten i gravfylden. Der var dog hverken tale om regulære stentæpper over gravene eller stenrammer omkring kisterne.

I A81 fandtes ca. midt for hver gavlfodspor af en lodret stående 6 cm bred og 30 cm lang planke. Plankesporene, som fortsatte 15–20 cm ned i graven, er det eneste spor, som kan formodes at stamme fra en markering af de enkelte grave.

For de fleste jordfæstegraves vedkommende bestod gravfylden af heterogent let muldblandet ler med sorte pletter af aske, trækul, brændte knogler og lerkarskår. Fra andre vikingetidsgravpladser forekommer brændte knogler også i jordfæstegravens fyld (7). Om de stammer fra forstyrrede brandgrave, som det smeltede bronzefragment i A83 og tenvægten i A70 synes at vise, eller det drejer sig om ofre af dyr og mennesker i forbindelse med gravlæggelserne er højest usikkert.

Jordfæstegravens dybde varierede fra 0,4 til 0,9 m under undergrundsniveauet. A29,2 var den eneste jordfæstegrav, som ikke indeholdt kistespor, skeletspor eller oldsager på gravbunden, men som nævnt er dette anlægs tolkning usikker. Ved de øvrige grave var der klare kistespor. I A43 og A70 II var der tale om regulære mere eller mindre forkullede bulkister, i begge tilfælde af ask (3). Kisten i A69 var også tydelig påvirket af ild. Denne kiste kan også have været en bulkiste af ask. Enkelte trækulsstykker i A82 tyder på, at kisten her, formentlig en plankekiste af eg, også var delvis ildsvedet, medens plankekisterne i A81 og A83 ikke bar spor af ild.

Kistorrelsen varierede fra brede kister i A70II til meget smalle kister i A82 og 83 på henholdsvis 0,4 og 0,3 m i bredden. I A83 var der ikke bund i kisten. Der var ikke kistesøm af jern i gravene, hvorfor plankekisterne antagelig har været samlet med trænagler eller lignende (8).

Alle jordfæstegravene, bortset fra A29,2, indeholdt oldsager. Det drejer sig om knive, bæltedele og i et tilfælde et lerkar. I de fleste grave fandtes oldsagerne de steder, hvor de af funktionsmæssige årsager blev båret, dvs i bælteregionen. I A43 lå de ialt seks oldsager imidlertid i tre grupper (fig. 19). På en lille afsats midtfor kistens nordside og muligvis i udkanten af eller lidt udenfor denne, lå en gruppe jerngenstande bestående af en bred kniv, et bæltespænde og en remmedup. Helt i kistens vestende, men dog indenfor denne, lå endvidere en slank spids kniv og endnu et bæltespænde. En sidste jerngenstand, en remmedup lå omtrent midt i graven. Genstandenes beliggenhed er her påfaldende. Der er tale om to sæt næsten ens gravgaver, hvoraf de fleste af oldsagerne (5 af 6) ikke er nedlagt på den dodes lig, men ved siden af og ovenfor dette. Spørgsmålet er derfor, om den døde fik genstandene med i forbindelse med en ekstra dragt?

Kun i en af jordfæstegravene, A70 II, fandtes et helt lerkar – et halvkuglekar – som stod nedenfor den dodes fødder, i gravens østende (fig. 28).

Skeletspor fandtes i de fleste jordfæstegrave i form af tandemalje og ligfedt. Sporene viste, at de døde var begravet i udstrakt rygleje med hovedet i gravens vestender.

Oldsagsmaterialet

Som nævnt indledningsvis tilhører gravene ved Søndervang to eller måske tre kronologisk adskilte gravpladser. Vestområdet indeholder således grave fra tidlig yngre germansk jernalder, medens gravene i østområdet er fra vikingetid. Dateringerne bygger på nogle få genstande fra henholdsvis øst- og vestområdet (9),

men dateringerne støttes af gravskikken og af gravenes indbyrdes beliggenhed. Da de kronologiske forskelle således er rimeligt sikre, vil genstandsmaterialet fra de to områder blive behandlet hver for sig.

Gravpladsen fra yngre germanertid

Fra gravpladsen tilhørende yngre germanertid kendes følgende oldsager: en bronzefibula, 65 glasperler, to ravperler, to knive, to nåle, diverse ubestembare jernfragmenter, to-tre fragmenter af hvæssesten og en del keramik.

Bronzefibulaen fra grav A8 (fig. 11) giver den sikreste datering. Det drejer sig om en næbfibula med ubrudt spiralplade og fladedækkende stempelornamentik (Ørsnes type G2) (10). Stempelornamentikken består af små ligebenede trekanter, som fire og fire, spids mod spids, danner mønstre meget lig et malteserkors (11). Yderst og i midten afgrænses denne ornamentik af en glat vulst, som ved fibulaens fod afløses af en fin perlerække. Nål og nåleskede mangler, men de bevarede dele af spiralkonstruktionen viser, at nålekonstruktionen har været af jern.

Fibler af denne type dateres til Ørsnes periode 1. Denne datering støttes af glasperlerne i de to perlerige grave A6 og A8 (12). Farvesammensætningen, perleantallet og perlestørrelsen henfører klart gravene til tidlig yngre germansk jernalder (13). Farveforskellene imellem de to graves glasperler er imidlertid påfaldende. I A6 er farvesammensætningen følgende: 17 grønne, 6 røde, 6 polykrome, 1 orange og 1 blå glasperle, medens farvesammensætningen i A8 er nærmest modsat med 21 orange, 8 rødbrune, 1 gul, 1 polykrom og 1 grøn glasflusperle. Perlerne fra A6 har sandsynligvis været arrangeret med de store polychrome perler i midten omgivet af de mindre rødbrune og grønne perler. Her er størrelsen vejledende, idet de 6 polychrome perler fordeler sig i sæt af to med ens størrelse. Det er fristende at forestille sig de to største perler centralt i smykket, til hver side fulgt af en mindre polykrom perle, herefter igen en mindre, inden de røde og grønne små perler har dannet resten af kæden.

I A8 er de små perler gennemgående 1-2 mm større end de tilsvarende i A6. Til gengæld mangler de helt store polykrome perler. Efter fundforholdene at dømme er perlerne i A8 muligvis nedlagt som to selvstændige kæder med nogenlunde lige mange røde og orange perler i hvert sæt (fig. 9). Midt imellem perlegrupperne fandtes næbfibulaen.

Perlerne i A6 og A8 har således indgået i relativt komplicerede perlesæt, som netop kendetegner tidlig yngre germansk jernalder. De klare farveforskelle mellem perlesættene i de to ellers næsten ens grave kan ikke umiddelbart forklares. Nogen større tidsmæssig forskel er der næppe tale om.

De to knive fra A6 og A8 er ikke daterende. Det drejer sig om to stærkt fragmenterede og opskærpede stykker. Heller ikke nålene, ravperlerne og de øvrige jernfragmenter giver nogen præcis datering.

Keramikmaterialet er præget af mange små skår og forekommer kun i rimelig stor mængde i A6. Her kunne der af skårene sammensættes et næsten helt lerkar, samt påvises skår af yderligere 5-6 kar. Fra de øvrige grave er skårmængden langt mindre, men dog af helt samme type m.h.t. form, magring, brænding o.s.v. Det hele kar er et lille 12 cm højt bæger med flad bund, svagt hvælvet side, let indkneben overdelt samt kort, lidt udadbøjet og lige afskåret rand (fig. 6)

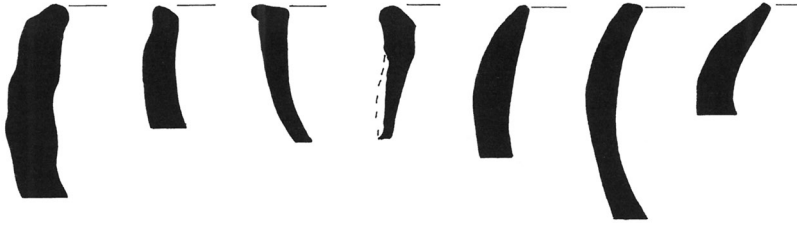

Fig. 42. Randprofiler af lerkar og lerkarskår fra vestgravpladsen.

Rim profiles of pottery from the western cemetery.

(14). Blandt randskårene (fig. 42) fra den samme grav og de øvrige grave ses skår af halvkuglekar med enten lige afskåret eller afrundet mere eller mindre indadbøjet rand (15). Skår med udadbøjet afrundet rand og let fortykket rand med tendens til indvendig facet forekommer også, ligesom der optræder ganske få skår med udadbøjet lige afskåret rand med en lille vulst på ydersiden.

Selvom det ikke helt kan udelukkes, at enkelte skår er indkommet sekundært i gravene, evt. fra den ældre bebyggelse på stedet, har skårmaterialet generelt yngre jernalders og vikingetidens præg. Det hele kar fra grav A6 er som type sandsynligvis begrænset til yngre germansk jernalder (16), medens halvkuglekarrene fortsætter uændret ind i vikingetiden (17). Tilstedeværelsen af halvkuglekar netop i den kronologisk fast fixerede grav A8 viser, at denne kartype forekommer allerede i tidlig yngre germansk jernalder.

Grav A6 og A8 kan således ved fibula og perler dateres til periode I af yngre germansk jernalder. Randskår af halvkuglekar i A10 og A29 henfører med stor sandsynlighed disse grave til samme periode. I de øvrige grave er oldsagsmaterialet ikke tilstrækkeligt til en datering. Gravens helt ensartede opbygning og den regelmæssige indbyrdes placering med en afstand på 2–3 m mellem hver grav på en ret øst-vest linie antyder dog, at gravene alle er nogenlunde samtidige. Dette støttes endvidere af det højfyldslag, som gravene fandtes i. Højfyldslaget viser også, at gravene A7, A9, A11 og A13 sandsynligvis er jævngamle med de perlerige store grave. Med hensyn til den enlige formodede jordfæstegrav, viser stratigrafien helt klart, at denne er yngre end brandgrav A29,1. Hvor meget yngre er dog uvist. Hele vestgravpladsen kan således med forsigtighed dateres til tidlig yngre germansk jernalder.

Gravpladserne fra vikingetid

Oldsagsmaterialet fra østgravpladsen er ligesom vestgravpladsens relativt pauper. Det drejer sig om otte knive, fire bæltespænder, tre remafslutninger, en pilspejd, en tenvægt, tre hele lerkar og et større antal lerkarskår, to glasperler og to næsten hele fibler samt fragmenter af muligvis yderligere en.

De to skålpænder fra grav A50 giver den mest præcise datering (fig. 23 og 24). Det drejer sig om Jan Petersen type 37:3 (18), som dateres til tidlig vikingetid. Spænderne er næsten identiske. Dog består kanten på det bedst bevarede stykke af en perlerække, medens den på det andet mere fragmenterede spænde udgøres af en glat liste.

De to glasperler fra A72 (fig. 33) skal også dateres til tidlig vikingetid. Det

drejer sig dels om en Callmer type G.0 31 (19), som hovedsaglig dateres til BP (= Callmer Bead Period) I og BP II dvs mellem 790 og 845 (20), dels en Callmer type A 183 T (21), som dateres til BP I-III og især BP II dvs 790-860 eller 790-820. Fra A72 stammer også fragmentet af en pladefibula eller bagplade af bronze med en fint indridset stregornamentik (22).

Der er ikke i det øvrige materiale oldsager, som modsiger en datering til tidlig vikingetid. Lerkarmaterialet, både de hele kar og de mindre skår fra jordfæstegravenes fyld, viser en total dominans af halvkuglekar. Kuglekar og andre senere kartyper synes ikke at være tilstede. Bæltedelene, knivene, pilespiden og tenvægten modsiger heller ikke dateringen, da disse genstande har en lang levetid i yngre germansk jernalder og vikingetid. Her bør dog kniv X262 fra A82 nævnes (fig. 39). Denne kniv har tilbagebøjet grebspids. Stykket har en fuldstændig parallel på Stengadegravpladsen i grav AG (23), som kan henføres til 900-årene (24). Også remafslutningerne fra A43 og A81 skal muligvis dateres relativt sent (25).

Selvom det ikke er muligt at dokumentere en reel tidsforskel blandt gravene i østområdet, er det dog sandsynligt, at gravene her repræsenterer to eller tre kronologisk adskilte gravpladser.

De seks grubelignende brandgrave A50-64 danner en mindre gravgruppe længst mod øst. En anden lidt større gruppe består af jordfæstegravene omtrent midt og vestligt på pladsen. Dog er brandgravene i dette område muligvis noget ældre. A85 står alene, længst mod øst. A77 ligger ligeledes alene, men som nævnt indledningsvis er det usikkert, om der findes flere grave her.

Med støtte i oldsagsmaterialet kan de ældste grave - de lyse grubelignende brandgrave - dateres til 800-årene, medens jordfæstegravene muligvis er lidt yngre, antagelig fra 900-årene.

Social struktur og tilhørende bebyggelsestype

Søndervanggravene er generelt fattigt udstyrede. Blandt gravene fra yngre germanertid er kun A6 og A8 nogenlunde veludstyrede. Perlerne viser her, at de døde var kvinder. Det er påfaldende, at mandsudstyr som bæltedele og våben helt mangler. Gravens helt præcise placering, med en indbyrdes ensartet afstand på en ret øst-vest linie tyder på, at gravpladsen er anlagt efter en bestemt plan. Spørgsmålet er derfor, om de gravlagte i denne række alle var kvinder - hvilket gravudstyret til en vis grad viser - og om der i så fald findes en tilsvarende "mandsgravrække" et andet sted på plateauet? En sådan række er endnu ikke fundet ved rekognoscering, og fraværet af regulære mandssager i de fundne grave kan have andre årsager; f.eks. kan det skyldes en ringere statusmarkering for mændenes vedkommende.

I gravene fra vikingetiden er gravudstyret mere varieret, hvorfor begge køn sandsynligvis er tilstede. Gravene er også her generelt fattige, selvom der er klare forskelle fra helt tomme grave til grave med 5-6 genstande. Ingen af gravene tillader imidlertid vidtgående slutninger vedrørende sociale forskelle mellem de gravlagte. Derimod kan gravpladserne muligvis sige lidt om den tilhørende bebyggelsestype.

Antallet af grave i hver af de ovenfor skitserede separate gravpladser viser

nemlig en påfallende lighed. I pladsen fra yngre germanertid findes 12 grave, som må antages at udgøre en samlet gravplads. Vikingepladsens grave kan muligvis opdeles i to eller tre kronologiske faser. De grubelignende brandgrave længst mod øst udgør en plads med seks grave, medens jordfæstegravsområdet længere mod vest omfatter ialt 11 grave, hvoraf enkelte bl.a. A77, efter datering og gravtype at dømme skal knyttes til de ældre grubelignende brandgrave. Lægges hertil evt. et par ældre brandgrave, som er blevet forstyrret ved anlæggelsen af jordfæstegravene (26), fås næsten helt ensartede gravantal pr. gravplads.

Det er derfor fristende at tolke gravpladserne ved Søndervang som tre eller fire selvstændige små gravfelter, som sandsynligvis repræsenterer forskellige faser af en tilhørende bebyggelse. Denne bebyggelse har efter gravantallet at dømme, snarest været en enkeltgård. Vestgravpladsen er ældst, fra ca. 600 e.Kr., fulgt af den østligste gravplads fra 800-årene og evt. afsluttende i den midterste jordfæstegravplads, fra ca. 900. Forskellene i gravtyper støtter disse betragtninger. Vestgravpladsens grave (på nær den lidt usikre jordfæstegrav A29,2) er således af helt andre typer end østgravpladsens grave, som imidlertid også indbyrdes udviser klare forskelle. Vestgravpladsens ældste grave omfatter de grubelignende brandgrave og måske nogle brandpletter, medens den formodentlig yngste gravplads domineres af jordfæstegrave.

Endnu et aspekt kan inddrages som støtte for antagelsen af, at de udgravede grave repræsenterer tre selvstændige kronologisk adskilte gravpladser. To af gravpladsområderne har måske været markeret med bautasten, medens den tredje har været markeret af stenlægningerne A40 og A75.

På vestgravpladsens højeste del, nord for midten af den ovenfor omtalte gravrække fandtes en 2,3 m høj, i tværsnit 0,82 m stor sten, som her tydeligvis var blevet gravet dybt ned i undergrunden (fig. 43). Stenen havde form som en bautasten, dvs. temmelig slank og med en relativ flad basis. En tilsvarende "bautasten" fandtes nedgravet oveni brandgraven A64 på den østligste gravplads, men denne sten var dog noget mindre (1,72x0,8 m) (fig. 44). Det er fristende at forestille sig, at disse store sten oprindeligt har stået som en slags markeringer af de to gravpladser. Den sidste - og måske yngste - gravplads har været markeret på en helt anden måde. Her var stenlægningerne A40 og A75 markeringsmåden, som ved siden af den ensartede gravskik, bandt disse grave sammen.

De ovenfor anførte betragtninger omkring gravpladsernens markering lader sig ikke sikkert underbygge, og de skal blot nævnes som muligheder. Derimod er småhøjene i vestområdet mere sikre. Her er der spor af et højfyldslag, som sammen med den bevidste anlægs måde kan underbygge teorien om, at hver grav har været dækket af en mindre høj.

Hvis Søndervang-gravpladsen repræsenterer flere faser af en enkeltgårds begravelsesplads, mangler vi gravpladser fra nogle perioder. Disse må antagelig findes et eller andet sted på plateauet. Den enligtliggende nordligste grav kan være en del af en sådan plads og fremtidige undersøgelser vil kunne belyse dette aspekt.

Den formodede enligtliggende gård har endnu ikke kunnet efterspores, for hverken fosfatkartering (27) eller rekognoscering har indtil videre givet spor af den.

Fig. 43. "Bautastenen" fra vestgravpladsen frigravet og rejst på gården Søndervangs gårdsplads.

The memorial stone from the western cemetery excavated and set up in Søndervang farmyard.

Fig. 44. "Bautastenen" fra østgravpladsen.

The memorial stone from the eastern cemetery.

Afslutning

Søndervang-gravpladserne har vist en række anlægstyper, som ikke tidligere har været sikkert erkendte som grave. For det første drejer det sig om vestgravpladsens brandgrave med stenpakning og afbrændt gravbund, en gravtype, som meget let kan forveksles med kogestensgruber. For det andet drejer det sig om de grubelignende brandgrave mod øst, hvor de brændte knogler, som er få og små, sammen med oldsagerne er de eneste indikationer på gravanlæg. Ellers ligner disse grave almindelige diffuse bopladsgruber. At sådanne grave ikke kun findes på Søndervang gravpladsen, viser nyere undersøgelser i Ribe. Her har næsten helt identiske grave kunnet dateres til 700-årene (28). Også andre steder findes der antydninger af lignende grave (29).

Spørgsmålet er derfor, om den generelle fundfattigdom på grave fra yngre germansk jernalder og tidlig vikingetid skyldes, at man ikke tidligere har erkendt anlæg som de ovenfor beskrevne som grave, enten fordi de er blevet overset eller forvekslet med forskellige bopladslevn?

Da mere "almindelige brandgravstyper" og jordfæstegrave imidlertid også kendes fra dette afsnit af oldtiden, kan Søndervang-gravpladsen næppe isoleret besvare spørgsmålet. Der er dog ikke tvivl om, at Søndervangs specielle brandgravstyper må inddrages som en vigtig kildegruppe i dette ellers noget dunkle afsnit af kulturhistorien.

NOTER

- 1) Sagen har på Horsens historiske Museum journal nr. HOM 180. Udgravningerne finansieredes af Naturgas Syd, Rigsantikvaren og Horsens historiske Museum. Efterbearbejdningen er foretaget med økonomisk støtte fra Dr. Margrethe d. II's Arkeologiske Fond.
Gdr. Evald og Niels Chr. Vetter Larsen takkes for stor forståelse og velvilje overfor undersøgelserne. I udgravningerne deltog Mariann Hahn Thomsen (assistent), Kristoffer Brix Bertelsen, Jacob Kieffer-Olsen (middelalderanlæggene), Arne Rasmussen, Gitte Kjeldsen, Karen Margrethe Boe, Lars Utzon Bisgård, Karen Margrethe Hornstrup, Niels Milan Petersen, Anders H. Nielsen og forf. Den største del af genstandsmaterialet er konserveret af Kaj Dam og Ib Hansen, Vejle amts Konserveringsværksted. De skålførmede bronzespænder, fjerene og tekstilerne fra grav A50 er dog konserveret af Helge Brinch Madsen Konservatorskolen og af Anne Christine Helms, Københavns Amts Museumsråd. Alle involverede parter takkes for en god indsats.
Nogle af gravene er tidligere fremlagt i: Madsen, O.: Sjældne grave. Danmarks længste udgravning. Arkæologi på naturgassens vej 1979-86. 1987 nr. 1122 s. 330-333. Madsen, O.: Germanertidens grave. Skalk nr. 3 1988 s. 9-12. Madsen, O.: Søndervang - en gravplads fra yngre germansk jernalder. Horsens Museum Årsskrift 1987-88 s. 25-36. Arkæologiske udgravninger i Danmark 1986 nr. 409, 1987 nr. 353 og 1988 nr. 336.
- 2) Kieffer-Olsen, J.: En middelalderlig stubmølle ved Bjerre. Horsens Museum Årsskrift 1986 s. 23-28.
- 3) De i artiklen refererede knoglebestemmelser er venligst foretaget af tandlæge Verner Alexandersen bistået af lic.med Pia Bennicke, begge Antropologisk Laboratorium. Analyserne af kistetræ og kistespor er venligst foretaget af Museumsinspektør Claus Malmros, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Afdeling. Tekstilresterne fra grav A50 er venligst undersøgt af konservator Jettie van Lanschot, Konservatorskolen.
- 4) Fjerene er venligst analyseret og bestemt af lektor Jan Dyck, Institut for Populationsbiologi ved Københavns Universitet. En del af analysen bringes her i sin ordlyd: "Observation under mikroskop afslørede, at det ikke drejede sig om fragmenter af intakte fjer, men derimod materialer bestående af flere/mange lag fjer. Hvert enkelt lag synes at bestå af stråler, liggende tæt sammen, ikke adskilt af bistråler, og strålerne har ikke forbindelse til et fjerskaft. Der ses stråler af ihvertfald 3 tykkelser. Stråler af samme type ligger overvejende parallelt (i "knipper"), men "knipperne" har forskellig orientering.
En del af fjerresterne kunne med sikkerhed bestemmes til at hidrøre fra andefuglens orden (enkelte måske fra gæs, de fleste fra ænder). Bestemmelsen skete på basis af forekomsten af nogle karakteristiske udvækster af bistråler fra dunstråler fra andefuglefjer.
Denne del af undersøgelsen gør det sandsynligt, at materialet overvejende, måske udelukkende hidrører fra fjer af andefugle."

- 5) Det bortgravede mulddag over denne grav undersøgt med metaldetektor. Det lykkedes dog ikke at finde flere fragmenter af de to spænder.
- 6) Ørnes, M.: Form og Stil i Sydskandinaviens yngre germanske jernalder. 1966 s. 252 nr. 3.
- 7) Se f.eks. Skårup, J.: Stengade II. En Langelandsk gravplads fra romersk jernalder og vikingetid. 1976 s. 169 og Andersen H.H. og O. Klindt-Jensen: Hesselbjerg. En gravplads fra Vikingetid. Kuml 1970 s. 34.
- 8) Se f.eks. Skårup, J. 1976 anf.arb. s. 164.
- 9) I forbindelse med oldsagsgennemgangen vil jeg varmt takke en række kolleger, som velvilligt henviste til litteratur eller øste ud af deres store viden om de forskellige oldsagers datering, forekomst o.s.v. Det gælder især: Lektor Ulf Näsman, Aarhus Universitet, mag.art. Karen Højlund Nielsen, Aarhus Universitet, rektor Helge Brinch Madsen, Konservatorskolen, museumsinspektør Else Asmussen, Holbæk og antikvar Stig Jensen, Ribe.
- 10) Ørnes, M. 1966 anf.arb. s. 121.
- 11) P.g.a. korrosion er det ikke muligt at bestemme stempelornamentikken efter Ørnes, M. 1966 anf.arb. s. 64.
- 12) Efter perleantallet at dømme snarest periode 1b jvf. Ørnes, M. 1966 anf.arb. s. 172 og 180.
- 13) Karen Højlund Niensens Perlegruppe R 3a, jvf. Højlund Nielsen, K. 1987: Zur Chronologie der jüngeren germanischen Eisenzeit auf Bornholm. Untersuchungen zur Schmuckgarnitüre. Acta Archaeologica 57 (1986) s. 53 og 59.
- 14) Som: Nielsen, S.: 1984: Karby-udgravningen på Mors. Med nogle bemærkninger om den keramiske udvikling i yngre jernalder. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1984 s. 275 fig. 12 b og s. 267 fig. 7,3.
- 15) Nielsen, S. 1984 anf.arb. s. 275 fig. 12 a
- 16) Jensen, S.: Et grubehus fra Darum. Bidrag til keramikudviklingen gennem 6. årh. e.Kr. Kuml 1985 s. 118 fig. 12 f.
- 17) Jvf. dog kommentarer i Nielsen, S.: 1984 anf.arb. s. 273 ff.
- 18) Helge Brinch Madsen og Else Asmussen har venligst bestemt det bedst bevarede stykke. Else Asmussens beskrivelse bringes her i sin helhed:
 "Skålspændet tilhører den hovedgruppe af ovale bronzespænder fra 800-tallet, der betegnes JP 37 efter illustrationen i den norske forsker Jan Petersens bog: Vikingetidens Smykker 1928 fig. 37. Spændet er opdelt af lister i 2 rhombeformede midtfelter samt 3 felter på hver side. Ornamentikken i felterne er stiliserede gribedyr og der er tilstræbt symmetri. JP 37 kan inddeles i en række undergrupper og det nyfundne stykke tilhører den største gruppe: JP 37:3.
 Fra det gamle danske område kendes 60 stykker fordelt på følgende måde: Nuværende Danmark 49, Skåne 9 og Slesvig-Holsten (Hedeby) 2 stk.
 Fordelingen i Danmark er Jylland (øst og nord) 5 stk, Fyn 5, Langeland 1, Sjælland 12, Bornholm 21 stk og uden fundsted 5 stk. Typen har en klar østlig udbredelse.
 800-tallets anden hovedgruppe af ovale skålspænder betegnes Berdalspænder efter et norsk fund. Udbredelsen i det danske område af denne type er overvejende vestlig".
- 19) Callmer, J.: 1977: Trade Beads and Bead Trade in Scandinavia. Ca. 800-1000 A.D. s. 89-90.
- 20) Callmer, J. 1977 anf.arb. s. 77.
- 21) Callmer J. 1977 anf.arb. s. 81.
- 22) Ornamentikken ligner meget ornamentikken på en bagplade af jern afbildet i Ramskou, T. 1950: Viking Age Cremation Graves in Denmark. Acta Archaeologica, 21 1950 s. 146 fig. 9.
- 23) Skårup J., 1976 anf.arb. pl. 30 fig. 2
- 24) Skårup J., 1976 anf.arb. s. 179
- 25) Jvf. f.eks. Stenberger, M.: 1961: Das Gräberfeld bei Ihre im Kirchspiel Hellvi auf Gotland. Acta Archaeologica 32 1961 (1962) s. 41 fig. 38.
- 26) Et smeltet stykke bronze, måske af et skålspænde, fandtes i A83's fyld, medens en tenvægt og et jernsøm lå i A70's fyld. Disse genstande kan ligesom de brændte knogler i jordfæstegravens fyld stamme fra ældre brandgrave, der blev ødelagt ved anlæggelsen af jordfæstegravene.
- 27) Cand.phil. Niels Hartmann Hansen takkes for at have udført fosfatkartering på gravpladsen og dens nærmeste omgivelser.
- 28) Feveile, C., S. Jensen og K. Ljungberg: Ansgars Ribe endelig fundet - rapport over en udgravning ved Rosenalle i Ribe i 1989. By, Marsk og Geest 1. Årsberetning 1988 s. 29 ff.
- 29) Flere af disse grave findes i kataloget i Ørnes, M. 1966 anf.arb. Det gælder katalognumrene: SJ.10, SJ.20, JY.55, SK.11. De ofte på bopladserne løsfundne smykker kan måske stamme fra lignende grave. Også fra det frisiske område ses antydninger af lignende grave. Feks. Rötting, H: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Jever-Clevers, Kreis Friesland. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen, 11. 1977. Visse øjensynlig lidt usikre gravanlæg benævnes her "Brandgrube" jvf. s. 18. Beskrivelsen af disse anlæg i samme artikels katalogdel, antyder dog, at der kan være tale om gravtyper meget lig de lyse grubelignende Søndervanggrave.

Søndervang at Bjerre

A Cemetery from the Late Germanic and Viking periods in eastern Jutland

The article presents an account of a cemetery on the farm, Søndervang, near Bjerre, south of Horsens, with graves from early in the Late Germanic Iron Age and from the Viking period. The cemetery lay on the top of a not very high, but fairly wide hill, and was found in anticipation of the laying of a natural gas pipeline in 1986. Excavations took place in 1986, 1987 and 1988 (1),(3), and altogether 34 graves were investigated. The limits of the cemetery to the south, east, and west have been determined, but its northern boundary remains uncertain. The graves lie to the west, east and north-east of the site of a late Medieval windmill (2), which seems not, however, to have disturbed any of the graves.

The graves fall into 2-3 distinct groups (fig. 1), probably representing small, chronologically separate entities. The earliest graves, which lie west of the windmill (fig.2), are datable to early in the Late Germanic Iron Age (Orsnes' period I), while the eastern and north-eastern graves date from the Viking period, probably from the early and the middle parts of the period respectively.

The western graves lay in layer of fill up to 40 cm thick, which probably originated from several small barrows. It is likely that in this area each grave was originally covered with a little mound. A large, elongated stone lay buried close north of the graves (fig. 43). It is unlikely that it has been moved far from its original position, and it could well be a memorial stone (*bautasten*) originally set up to mark the graves.

The eastern graves were covered in their western part by two irregular stone scatters (A40 and A75), which may originally have been one continuous scatter. Those furthest east were covered with a thick layer of soil, which probably had been ploughed down from the top of the hill. In one of the cremation graves in this area there had been buried another large, elongated stone. It may originally have had the same function as the western "memorial stone".

Both inhumation and cremation graves were

present. The cremations could be divided in accordance with their form and contents into five clear groups.

1. Cremation graves with stone packing and burnt base

The graves of this type (A6, A8, A10, A27, A28, A29,1, A30) all lay west of the windmill along a line running E-W with 2-3 m between graves. The largest graves (A6 and A8) lay furthest east, while the five smaller graves lay west of them. Seen in section the graves were almost completely similar. They had in their upper part a deep, rather compact layer of fist to head sized and smaller stones, some of which were burnt. Between the stones there was clayey earth mixed with ashes, a very few fragments of cremated bone, and various small finds. Under the stones came a very clear charcoal layer, consisting largely of burnt branches. That these had been burnt in situ could be seen partly from where they lay and partly from the fact that the earth under them had been reddened (figs. 3,4,8,14,16,17).

The uniform construction of these graves showed that the same burial procedure was followed in all of them. First a hole was dug, then a fire was laid and lit. Then a few remains of the deceased (whose cremation must have occurred elsewhere) were deposited on top of the remains of the fire, together with his grave gifts and the packing of burnt and unburnt stones. That the fire in the pit was not the actual funeral pyre could be seen from the small quantity of the cremated bone and the size of the fragments, and also from the lack of signs of burning of most of the grave gifts and the absence of cremated bone in the charcoal layer. The fire on the grave floor is probably an indication of a consecration ritual, in which the cleaning powers of fire played a part. There were small finds in all the graves. The five westernmost ones only contained a few pieces of pottery and at best a little iron, while the two easterly graves were better provided. Grave A6, the easternmost, held 31 vitreous and 2 amber beads (fig. 5), probably all originally deposited

as a string. Other finds were fragments of an iron knife, 400 sherds of various sizes, and a nearly complete pot (fig. 6). Grave A8 held 32 vitreous beads, a beaked fibula of bronze, a piece of iron wire, a knife, and 12 potsherds (figs. 9,10,11).

This type of grave could easily be confused with the common type of cooking-stone pit, but differs in the obviously burnt bottom of the pit, the cremated bones, and the small finds.

2. *Cremation graves in the form of small stone spreads without burnt grave bottom*

There were three examples of this type (A7, A9, and A11). All lay immediately S or SW of the two rich graves just described (A6 and A8). They were small and were orientated either E-W or NW-SE, and were indicated by irregular spreads of unburnt fist-sized stones (fig. 7, 13). Between and under the stones were found small amounts of cremated bone, a little charcoal, and occasional scraps of pottery.

3. *Grave with "urn" of organic material*

Only one of these was found, A13 close north of the graves which have just been described. This grave contained more cremated bone than any other at the site, but there were no other finds. There was no trace of the cremation container.

4. *Pit-like cremation graves*

Seven sure (A50, A59, A60, A61, A64, A65, A72) and two less sure cases (A58, A79). They all belonged to the grave group east of the windmill, and were mainly concentrated in its eastern part. In plan they were round, oval or rectangular with rounded corners (figs. 21 and 25). Their orientation was E-W or NE-SW, and they varied considerably in size. Generally their light-coloured fill made them difficult to distinguish from the surrounding subsoil. In section they had roughly rounded bottoms and slightly converging sides. Their depths ranged from 6-7 cm to 51 cm; the majority were around 10-15 cm deep.

They all contained a few small fragments of cremated bone and a very little ash and charcoal. Were it not for the bones and small finds, they would greatly have resembled the pale, subsoil-coloured pits found at many prehistoric settlement sites.

Most of them contained small finds. In A50 there was a nearly complete tortoise brooch lying against the side of the grave with the concave back upwards (5) (figs. 22,23,24). Beside it lay fragments of a nearly identical

brooch with duck feathers preserved in its metal salts. The feathers had been treated in a way showing they had been the stuffing of a pillow (4). A little of the pillowcase was also preserved in the form of tabby-woven linen (3). In the other graves there were two glass beads (fig. 33), a fragment either of a brooch or of a buckle plate of bronze, sherds of pottery, and two knives (fig. 26).

5. *Cremation pits*

There were five of these (A71, A77, A78, A85, A42) (fig. 31), all from the central part of the eastern cemetery. They were either round or elongated and of very variable size. They all had considerably more charcoal and ash in them than the pale, pit-like cremation graves had. Also cremated bone seemed to be more abundant, though still only present in limited quantities. Only one of the graves had no grave goods. The others contained sherds of pottery (fig. 35), staples or nails, an arrowhead (fig. 34), an indeterminate piece of bronze, and a fossil sea urchin.

Inhumation graves

Seven were present (A43 (fig. 19), A69 (fig. 27), A70II (fig. 28), A81 (fig. 36), A82 (fig. 38), A83 (fig. 40), and A29,2 (figs. 17-18). The last is unsure. The eastern graves were overlain by stone spreads A40 and A75 (fig. 1), whose purpose was probably to indicate or protect them (6).

The inhumation graves were rectangular and orientated E-W or nearly so. Most of them had stones of one size or another in their fill, but these did not form continuous spreads or regular outlines. In their fills there were furthermore black patches of ash, burnt bones, and sherds of pottery. It is not clear whether this material was derived from disturbed cremation graves or came from ritual offerings of animals and human beings made during the funerals.

The depth of the inhumation burials ranged from 0,4 to 0,9 m. There were traces of coffins in all the graves (3, 8), except the uncertain grave A29,2. In A43 and A70 II there were partially carbonized log coffins, both of ash-wood. Grave A69 may also have contained a burnt tree trunk coffin of ash, whereas the coffin in A82 was made of oak boarding, which probably also had been superficially charred. The board coffins in A81 and A82 showed no sign of having been charred.

The size of the coffins varied very considerably, especially the width. In one of them, A83,

no bottom could be found. Metal coffin nails were entirely absent. There were grave goods in six of the graves. These were knives, belt fittings, and in one case a complete pot (figs. 20, 29, 30, 37, 39, 41). In most of the graves the objects lay where they had been worn, that is to say near the belt. However in A43 they were distributed in three groups, in which most of the objects must have lain beside the body. They were therefore genuine grave gifts.

Conclusions

Grave customs, the arrangement of the graves, and the finds indicate that the Sondervang cemetery consisted of two, or possibly three chronologically distinct cemeteries (9).

The western area contains graves from early in the Younger Germanic Iron Age. This dating is indicated by a bronze fibula (Ørsnes' type G2) (10,11,12,13) and is supported by the glass beads and to some extent by the pottery, which belongs to a number of different types (14,15,16,17). The hemispherical vessels (fig. 42) in graves A8, A10, and A29 show that this type was already present early in the Younger Germanic Iron Age.

The easterly graves can be dated to the Viking period. The two tortoise brooches of Jan Petersen's type 37:3 (18) and two glass beads (19,20,21,22) show that the cremation graves date from the early part of the period, c. 800. The inhumation graves are probably about 100 years younger (23,24,25).

The finds are too meagre to permit far-reaching conclusions about the social differences between the persons buried. However the number of graves in the different phases suggests that the cemetery may have been the burial place of a single farm (26). It is unknown where this farm and the graves of the missing phases lay (27).

The Sondervang cemetery has produced some types of feature that were not earlier recognized/described as graves. These are the cremation graves with stone packing and burnt bottom in the western area, which could easily be confused with ordinary cooking pits with stones; and also the pit-like cremation graves in the east, which greatly resemble ordinary diffuse settlement features. Similar types of cremation graves have recently been found in 8th century Ribe (28), and hints of the existence of similar graves can be found in the literature (29).

This raises the question whether the scarcity of graves from the Younger Germanic Iron Age and early Viking period could be due to a failure to recognize similar features as graves before. However as "normal" types of cremation and inhumation graves also occur in these periods, Sondervang by itself cannot answer this question. In all events it is important that the somewhat unusual grave types described here should be taken into account as evidence in the future.

Orla Madsen
Horsens Historical Museum

Drawings:
finds: Lizzi Nielsen
plans: Søren Gottfred Petersen

Oversættelse: David Liversage

